

MEHMET AKİF GÖZİTOK**

Türk Edebiyatında Urfî-i Şîrâzî Şerhleri*

Commentaries of Urfî-i Shirazî in Turkish Literature

Ö Z E T

Sebk-i Hindî'nin kurucularının ve en meşhur temsilcilerinin başında gelen Urfî-i Şîrâzî, XVII. yüzyıldan itibaren pek çok divan şairini etkileyerek Klasik Türk Edebiyatı'nda yeni üslup denemelerinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Fakat Urfî'nin şiirini anlayabilmek için oldukça geniş bir entellektüel birikime ve şiir alt yapısına hatta biraz da şair olmaya ihtiyaç vardır. Nitekim bu hakikati gören Türk şairleri de Urfî'nin şiirini anlamak ve anlatabilmek için onlarca şerh yazmıştır. Bu makalede, Urfî-i Şîrâzî'nin şiirlerini Türk edebiyatında kimlerin şerh ettiği, yazma eser kütüphanelerinde yapılan ayrıntılı taramalar ve karşılaştırmalar neticesinde ortaya konmuştur. Ayrıca bu şerhlerin muhtevaları ve nüshaları hakkında geniş bilgilere yer verilmiş; kataloglara yanlış kaydedilmiş pek çok Urfî-i Şîrâzî şerhinin gerçekte kimlere ait olduğuna değinilmiştir. Yazma eser kütüphanelerinde tespit edilen şerhler ise dörde tasnif edilecek Şerhleri Belirlenen Şârihler başlığında kütüphanelerde eserleri bulunan şârihler ve eserleri; Şerh Mecmualarında Rastlanan Şârihler başlığında müstakil bir şerhine tesadüf edilemeyen fakat mecmualarda isimlerine rastlanan şârihler; Şerhleri Belirlenemeyen Şârihler başlığında şerhi olduğu biyografik eserlerde kayıtlı olan fakat kütüphanelerde nüshasına tesadüf edilemeyen şârihler; Şârihleri Belirlenemeyen Şerhler başlığında ise kütüphanelerde müellifi meçhul olan şerhler beyan edilmiştir.

A B S T R A C T

Urfî-i Shirazî, who is one of the leading founders and famous pioneers of the Sebk-i Hindî school, had an influence on starting of new style types by affecting many Divan poets in the Classical Turkish Literature from 17th century. Yet, it is necessary to have an extensive intellectual knowledge, background of poetry, and also to be like a poet in order to grasp the poems by Urfî. Thus, the Turkish poets wrote tens of commentaries in order to understand and explain the poems by Urfî. In this paper, after a detailed scanning and many comparisons in manuscript library those who made explanations and commentaries on Urfî-i Shirazî are discussed and pointed on. Also, the contents of the copies of mentioned commentaries are widely discussed, which led to pointing out some incorrectly labeled Urfî-i Şîrâzî commentary and showing who they were really belonged to. All the content found in the manuscript library are classified into four groups; The Commentators whose commentaries are stated, which simply represents the poets whose work is able to be found in libraries with their works; The commentators who are common to be found in paraphrase macmua, which represents the commentators who are found in macmua but have no known individual commentaries; The commentators whose commentaries are not stated or known, which represents the commentators who are known to have commentaries according to biographic works on them but do not have any available paraphrase in libraries; The commentaries whose commentators are not known, which represents the work that is paraphrased but its commentator is unbeknown.

ANAHTAR KELİMELER

Urfî-i Şîrâzî, Sebk-i Hindî, Türk Edebiyatı, Şerh Literatürü, Edebî Şerhler

KEYWORDS

Urfî-i Shirazî, Sebk-i Hindî, Turkish Literature, Literature of Commentary, Literal Commentary

* Makalenin Geliş Tarihi: 17.08.2017 / Kabul Tarihi: 24.09.2017.

Bu makale, *Tellizade Vehbî ve Urfî-i Şîrâzî Divanı Şerhi (İnceleme-Tenkitletli Metin)* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (makif.gozitok@erzurum.edu.tr).

1. GİRİŞ

Kısaca belagat ve fesahattan uzaklaşmadan yeni, orijinal ve girift mazmunlarla, ince hayallerle, fikir ve düşünceden ziyade duygu ve hayal dünyasının müphem ve hikmetlice şiire yansıtılması olarak tanımlanan Sebk-i Hindî (Bilkan 2009: 253-255; Babacan 2012: 105; Toker 1996: 147), her ne kadar İranlı şairler tarafından başlatılsa da Hint ve Türk edebiyatında daha büyük bir ilgi görmüştür. Ortaya çıkışı Hint-Türk devletinin üçüncü hükümdarı ve Babür'ün torunu olan Ekber Şâh (948/1542-1013/1605) döneminde başlayan ve onun birleştirici politikaları sayesinde Arap, Fars ve Türk medeniyetlerinin Hindistan medeniyetiyle mezc edilmesi sonucunda meydana getirilen bu tarzın ilk nüveleri, İran'da Hâfız-ı Şîrâzî'de (ö.792/1390), Hindistan'da ise Baba Figânî (ö. 925/1519) ve Feyzî-i Hindî'de (ö.1004/1595) görülmüştür (Çaldak 2005: 72). Bu yeni sebkî Türk edebiyatına intikali ise XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde olmuştur (Ocak 2002: 734-736; Köprülü 1934: 324; İpekten 1972: 73; Okumuş 1989: 111). İlk defa Nef'îyle (ö.1044/1636) başlayan bu sebk (Ocak, 2002: 736), Râmî (ö.1049/1640), Fehîm-i Kadîm (ö.1058/1648), Cevrî (ö.1065/1654), Şehrî (ö. 1070/1660), Vecdî (ö.1071/1661), İsmetî (ö.1076/1665), Nâ'îl-i Kadîm (ö.1077/1666), Nedîm-i Kadîm (ö.1081/1670), Neşâtî (ö.1085/1674) Şeyh Gâlib (ö. 1213/1798) gibi önde gelen şairlerin yanı sıra daha sonraki dönemlerde yaşayan daha birçok şair ve edibi etkilemiştir.

Bu yeni sebkî kurucularının ve en meşhur temsilcilerinin başında hiç şüphesiz Urî-i Şîrâzî gelmektedir. Osmanlı ve Hindistan'da gördüğü ilgiyi kendi ülkesi İran'da görmeyen Urî-i Şîrâzî (Browne 1959: 241), Sâib ve Şevket-i Buhârî ile birlikte edebiyatımızda en çok okunan Sebk-i Hindî şairidir. Ülkemizde diğer Sebk-i Hindî şairleri ile kıyaslanamayacak kadar ilgi görmüş; şiirleri edebiyat mahfillerinde uzun uzun münazara konusu edilmiş; bunlar üzerine onlarca şerh yazılmış başka bir Sebk-i Hindî şairi yoktur. Hatta XVII. yüzyılda Urî ve şiirleri üzerine mütehasşislar türemiş, bu mütehasşislara 'Urîdân', 'Urîşinâs' gibi sıfatlar verilmiştir.

Hiç şüphe yok ki Urî, Sebk-i Hindî'nin tesiriyle olsa gerek yaşadığı dönemde bile kolayca anlaşılacak bir şair değildir. Daha önce denenmemiş bir üslubun en önemli temsilcisi olan Urî, girift hayal gücüyle yeni

mazmunlar kurmuş, eşyanın tabiatını bambaşka muhayyileler içinde değiştiren derin ve hikmetli şiirler terennüm etmiş, dili çok yüksek seviyede kullanmaya gayret göstermiş güçlü bir şairdir. Bu yüzden onun şiirlerini anlamak için oldukça geniş bir entellektüel birikime ve şiir alt yapısına hatta biraz da şair olmaya ihtiyaç vardır. Nitekim bu hakikati gören Türk şârihleri/şairleri de Urfî'nin şiirini anlamak ve anlatabilmek için onlarca şerh yazmıştır. İyi derecede Farsçası ve gerçek manada ilmî yeterliliği olan kimseler -özellikle Mevlevî şairler- Urfî Divanı'nın anlaşılması müşkil olan mısralarını/beyitlerini izah eden, müphem mefhum ve mazmunları aydınlatan eserler kaleme almışlardır. Başlangıçta anlayabilme zaruretiyle kaleme alınan şerhler, daha sonraları şârihin şiir bilgisini ve Farsça seviyesini göstermeye çalıştığı entelektüel bir uğraşa dönüşmüştür. Nitekim yaptığımız araştırmalar şunu göstermektedir ki Urfî şiirlerini şerh ederek 'Urfîşînâs'lık ve 'Urfîdân'lık payesini alabilmek, dönem edebiyat mahfillerinin en büyük ödülleri arasındadır. Bunların haricinde kaside nazım şeklinin ustası sayılan Urfî'nin na'at ve tevhidlerini şerh etmeyi dinî bir vecibe addeden şârihler de mevcuttur.

Urfî'nin gerek şiirlerinin zahirî manalarının şeriata aykırı görünmesi gerek *Divan*'ında Çehâr Yâr-i Güzîn'den hiçbir şekilde bahsedilmemesi döneminde Urfî'nin Kızılbaşlığına delalet olarak görülmüş; onun Kızılbaşlığı ve mülhidliği hakkında ciddi söylentiler ortaya çıkmıştır. Pek çok şârih, bu söylentileri çeşitli delillerle çürütüp zahirî batıl görünen beyitleri de şeriata muvafık hale getirmeye gayret etmiş ve Urfî'nin mülhid ya da Kızılbaş olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır (Gözüok 2017: 18-20). Haksız yere isnad edilen bu Kızılbaşlık/mülhidlik iddialarının da Urfî'yi şerh edenlerin sayısını artırıcı bir etkiye sahip olduğu kanaatindeyiz.

Yaptığımız araştırmalara göre ilki XVII. yüzyılda olmak üzere XIX. yüzyıla kadar Urfî-i Şîrâzî'nin şiirleri üzerine çeşitli vesilelerle irili ufaklı pek çok şerh yazılmıştır. Bu şerhler çoğunlukla câmi'inin meşrebine göre cem' edilen *Şerh Mecmuaları* içerisinde kendilerine yer bulmuşlardır. Bazen sadece Urfî-i Şîrâzî şiirlerinin bulunduğu *Urfî Şerhi Mecmuaları* olduğu gibi bazen de diğer İranlı şairlerin şiirlerinin de izah edildiği şerh mecmualarında Urfî şiirleri şerhine rastlamak mümkündür.

Ayrıntılı olarak yaptığımız taramalarda doğrudan şerhine ulaşabildiğimiz on altı şârih vardır. Bunların beşi hacimli müstakil eserler kaleme

almışlardır: Urî'nin sadece kasidelerini şerh eden Sahaf Ahmed Rüşdî ve Ömer Nüzhet Efendi; sadece gazeliyatını şerh eden Tellizâde Vehbî ve çeşitli nazım şekillerini muhtevi şerhler yazan Süleyman Yanyalı, Neylî ve Vakanüvis Abdî Efendi. Bunların dışında henüz eserlerinin aidiyeti kesinleşmese de Ahmed Sabîh, Urî'nin gazellerine, Seyyid Hakîm Mehmed Efendi ise kasidelerine hacimli müstakil şerhler yazmışlardır.

Bunlardan ayrı olarak risale de denilebilecek bazı şerhlere de tesadüf edilmektedir ki bunları sayısı ise dokuzdur. Bunların bazıları sadece na'at ve tevhid türünde kasidelere yazılmış şerhlerdir, bazıları ise müşkil görülen beyitlere yazılan şerhlerdir. Bu şerhlerin tamamı mecmualar içinde bulunmaktadır. Urî heveslilerinin oluşturduğu bu şerh mecmuaları, aynı zamanda dönemin münevverlerinin entellektüel birikimi ve edebiyat mahfillerinin ilmî seviyesi hakkında bilgiler sunmaktadır. Ayrıca beş şerhin de şârihi henüz tespit edilememiştir.

Aşağıda ölüm tarihlerine göre sıralanan şârih ve şerhler dört sınıfa ayrıldı: *Şerhleri Belirlenen Şârihler* başlığında kütüphanelerde eserleri bulunan müellifler ve eserleri; *Şerh Mecmualarında Rastlanan Şârihler* başlığında müstakil bir şerhine tesadüf edilemeyen fakat mecmualarda isimlerine rastlanan şârihler; *Şerhleri Belirlenemeyen Şârihler* başlığında şerhi olduğu biyografik eserlerde kayıtlı olan fakat kütüphanelerde nüshasına tesadüf edilemeyen şârihler; *Şârihleri Belirlenemeyen Şerhler* başlığında ise kütüphanelerde müellifi meçhul olan şerhler beyan edilecektir.

2. Şerhleri Belirlenen Şârihler

2.1. Tellizâde Vehbî Efendi (ö. 1076/1666'dan sonra)

Vehbî mahlaslı ve Telli lakablı Muhammed b. İbrahim Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında biyografik eserlerde herhangi bir bilgiye henüz tesadüf edilememiştir. *Şerh-i Divançe-i Urî-i Şîrâzî* isimli şerh, Urî Divanı'nın sadece gazeliyatına yazılmış bir şerhtir. Bazen ayrıntılı ama çoğunlukla çeviri hüviyetindeki bu şerhe 15 Şevval 1076/20 Nisan 1666 tarihinde başlanmıştır. İki cilt olarak yazılan bu eserde toplam 420 gazel şerh edilmiştir.

Dibace:

“Dürer-i hamd u şenâ vü ğurer-i şükr ü du‘â sezâvâr Zât-ı vâcibu’l-vücûda olsun ki nev‘-i benî Âdem‘i, cins-i maḥlûḳ üzerine tafḳîl idüp buyurdı ki ‘*Veleḳad kerremnâ benî Âdeme*’ bu rıḳ‘a ol nev‘den ba‘zı efrâdı kesb-i ma‘rifet-i İlâhiyye [...]”

Başı:

Ey nüḥ felek zi ḥüṣe-i şun‘-i to dâneî ای نه فلک زخوشه صنع تو دانه
 “ ‘ای’ (ey) ḥarf-i nidâ, münâdâ Zât-i Bârî Te‘âlâ. ‘دانه’ (dâneî)’de olan ‘ء’ (hemze) yâ‘-i vaḥdet içündür. Münâdî, ‘Urî’dür ve ma‘nâ-yi muşra‘ budur ki ey ol Zât-i bî-miṣl ki toḳuz felek senüñ şun‘uñ ḥüṣesinde bir dânedir.”

Sonu:

Teġâful kon ki bâ ‘Urî teġâful mîkoned kârî تغافل کن که با عرفی تغافل میکند کاری
 “Ma‘nâ budur ki teġâful it ki ‘Urî’yle teġâful lâzım bir iş ider dimekdür. Ya‘nî murâd, maḥbûbla olan mu‘âmelesin beyândur.”

Nüshaları:

Süleymaniye Kütüphanesi: Esad Efendi Bölümü 3410, 76^b - 257^a; Hacı Hüsnü Paşa Bölümü 685, 74^a - 438^a; Tercüman Bölümü 102, 216 varak; Hafid Efendi Bölümü 369, 217 varak.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 3912, 3^b-129^a.

2.2. Mevlevî Neşâtî Dede (ö. 1085/1674)

Klasik Türk edebiyatının XVII. yüzyılda yetiştirdiği büyük şairlerden biri olan Neşâtî, Edirneli olup hayatı hakkında geniş bilgi bulunmamaktadır. Doğum tarihi tam olarak bilinemeyen ve asıl adı Ahmed olan Neşâtî, Gelibolu Mevlevîhanesi’nde Ağazâde Şeyh Mehmed Dede’ye intisap etmiştir (Kaya 1998: 19-26). 1085/1674 yılında vefat eden bu büyük Mevlevî şairi, Urî-i Şîrâzî’nin çoğunluğu kasidelerinden olmak üzere 91

anlaşılması güç beyitini izah ettiği *Şerh-i Müşkilât-i Bazı Ebyât-ı 'Urfî* ya da *Şerh-i Müşkilât-i Urfî* isimleriyle bilinen bir şerh yazmıştır.¹

Dibace:

“Dīvān-i ‘Urfî ki her beyt-i keyf-bağış rengîn ma’nâ ile bir cām-i yâķūt-rengdür ki la’l-i āfitāb anuñla hem-seng olmadan dūr u şebçerāğ-i baħr-i nilgün-i felek hem-vezn olmadan mehcürdur. [...]”

Başı:

İķbāl-i kerem mīgezed erbāb-i himem rā اقبال کرم میگزدا رباب هم را

Himmet neħored nişter-i ārī vü ne‘am rā همت نخورد نیستر آری و نعم را

“İķbāl-i kerem himmet erbābını ısırrır. Himmet ārī vü ne‘am nişterini yemez. Ya’nī erbāb-i himmetüñ cenābları ol mertebeden ‘ālīdür ki bir şāħib-keremüñ dilbeste-i iħsānı olup keremine dā‘im iķbāl ile [...]”

Sonu:

Azāb-i dūzaħ-āşāmān be āteş çün koned Īzed عذاب دوزخ اشامان باتش چون کند ایزد

Meger der sīne-i āsūdegān endāzed Īşān rā مگر در سینه آسودگان اندازد ایشان را

“Dūzaħ datmuş kimesnelere ‘azābı āteş ile niçe ider Cenāb-i Bārī? Meger āsūde olanlar sīnesine ata anları. Ya’nī ‘aşķ dūzaħımı dadup ülfet eyleyen ‘uşşāķa Cenāb-i Bārī ‘azāb itmek murād idince [...]”

Nüshaları:

Almanya Milli Kütüphanesi: Ms.or.oct. 986, 189b-205b

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı: YZ 430 K, 224b-249a

¹ Bu eser pek çok kez yeni harflere aktarılmıştır bkz. *Neşatî, Şerh-i Bazı Kasâid-i 'Urfî*, (haz. T. Karabey, M. Atalay), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. Erzurum 1999; *Neşatî, Şerh-i Müşkilât-i Bazı Ebyât-ı 'Urfî*, (haz. S. Çaldak, K. Yoldaş), Kubbealtı Yay., Malatya 2000. Ayrıca lisansüstü tez olarak da çalışılmıştır: Sengül Toprak, *Neşatî'nin Şerh-i Kasa'id-i Örfî'si*, (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1998; Ozan Yılmaz, *Urfî'nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2004, 410-437.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 3059, 12^a-13^b (eksik); TY 3059, 41^b-50^a; TY 3636, 41^b-51^b; TY 3655, 68 varak; TY 3912, 141^b-156^a

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî 23, 91^a-93^b; Mecâmi-i Türkî Talat 29, 91^a-94^b; Mecâmi-i Türkî Talat 49, 91^a-127^b

Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu: A 4168, 78^a-83^a; FB 45, 18 varak

Süleymaniye Kütüphanesi: Esad Efendi Bölümü 1698, 19^b-23^b; Esad Efendi Bölümü 3410, 54^b-72^b^a; Hüsnü Paşa Bölümü 685, 9^b-27^b, Hamidiye Bölümü 1466, 75^a-92^b, Lala İsmail Bölümü 521, 1^b-9^a; Lala İsmail Bölümü 729, 28^b-42^b; Lala İsmail Bölümü 731, 41^a-53^b; Nafiz Paşa Bölümü 1446, 17 varak; Nafiz Paşa Bölümü 1514, 71^b-82^b; Reşid Efendi Bölümü 812, 198^b-219^b

Vatikan Kütüphanesi: Turco 294, 73^a-79^b

2.3. Dervîş Adnî Dede (ö. 1100/1689)

Selanik vilayetine bağlı Serez’de (Siroz) doğan ve asıl ismi Receb olan Dervîş Adnî Dede’nin doğum tarihi bilinmemektedir. İyi bir tahsil gördükten sonra bir müddet imam-hatiplik yapan Receb Dede, âlim ve kamil bir zattır. Serez Mevlevîhanesi şeyhi Ramazân Dede’ye intisap eden eden Dervîş Receb Dede, kısa sürede şeyhinin takdirini kazanmış ve önce imam-hatip olarak görevlendirildikten sonra halifelik icazetini almış, Belgrad Mevlevîhanesi’ne postnişin olmuş ve 1100/1689 yılında burada vefat etmiştir (Göre 2004: 21-25). Yukarıda da ifade edildiği üzere Mevlevî şairleri Urfî-i Şîrâzî şiirlerine ayrı bir ilgi duymuş onun genellikle na’at ve tevhid türündeki kasidelerini şerh etmişlerdir. Nitekim Adnî Dede’nin şerh ettiği şiir de kaside nazım şekliyle yazılmış bir tevhidtir.

Dibace:

“Ḥamd-i bî-pâyân Cenâb-i Vâcibu’l-vücûd ḥazretine ki ḥurûf-i ‘âliyyâtı kalem-i a’lâ ile şaḥîfe-i levḥ-i nûna taṣṭîr idüp pertev-i envâr u ḥadîş-i zât u şifâta sîne-i erbâb-i taḥkîki teşrîḥ ve ḳulûb-i aşḫâb-i yaḳîni tenvîr eyledi [...]

Matla:

Ey metâ‘-i derd der bâzâr-i cân endâhteî ای متاع درد در بازار جان انداخته
 Gevher-i her sūd der ceyb-i ziyân endâhteî گوهر هر سود در جیب زیان انداخته

“ ‘انداخته’ (endâhteî) lafzında ‘ی’ (yā) hitâb maḳâmına ḳā‘im ‘ء’ (hemze) taḳdîr olunup her maḳalde beyte münâsib ma‘nâya aḥz olunup ‘انداخته’ lafzını mâvażî‘a lehinden şarf eylemek müstaḥsendür [...]”

Makta:

Mest-i zevḳ-i ‘Urfiyem kez nağme-i tevḥîd-i ü مست ذوق عرفی ام کز نغمه توحید او
 Lezzet-i âvâze der kâm-i cihân endâhteî لذت آوازه در کام جهان انداخته

“Tecrîd ḳabîlindendür ki fenn-i bedî‘de mezkûrdur ki İlâhâ senüñ tevḥîdüñ nağmesiyle müterennim olduğundan ‘Urfî’nüñ zevḳ-i derünü mestiyem ki âvâze-i tevḥîdüñ lezzetini mezâḳ-i câna vü kâm-i cihâna baḥş eylemişdürsen. [...]”

Nüshalar:

İzmir Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî 1883, 49 varak

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî 88, 52^a-?; Mecâmi-i Türkî Talat 26 25^a-31^b

Süleymaniye Kütüphanesi: Esad Efendi Bölümü 3410, 17^b-25^b; Hüsnü Paşa Bölümü 658, 1^b-9^a

2.4. Vakanüvis Abdurrahman Abdî Efendi (ö. 1102/1691)

Edebiyat ve tarih alanlarında önemli eserler vermiş olan Vakanüvis Abdî Efendi’nin asıl adı Abdurrahman’dır ve İstanbul’un Anadoluhisar semtinde doğmuştur. Osmanlı Devleti’nin ilk vakanüvisi olan Abdî Paşa, farklı memuriyetlerde bulunmuş ve 1691 yılında Sakız’da vefat etmiştir. Arapça ve Farsça pek çok eser şerh eden katip ve şair Abdî Efendi (Cunbur 2002: I/27) *Urfî Divanı*’nın da hem kasidelerini hem de bazı gazellerini şerh etmiştir.

Dibace:

“[eksik] ... ile kıadr u i'tibār buldılar ve ol zamānda şu'ārā-yi nāmīden ħ̄ āce Hüseyin Şenāyī ve Seyyīd Muḥammed-i Necefī ve Cinānī-i Geylānī vesā'ir ki ḥakīm-i müşārun ileyh ḥazretlerinüñ ḥizmet-i şeriflerinde olmağın [...]"

Başı:

Ey metā'-i derd der bāzār-i cān endāḥteī ای متاع درد در بازار جان انداخته

Gevher-i her sūd der ceyb-i ziyān endāḥteī گوهر هر سود در جیب زیان انداخته

“ ‘ای’ (iy) Fārisī'de elifūñ kesresiyle ḥarf-i nidādur ve münādā muḥadderdür, taḳdīr-i kelām 'iy ān kes ki' dimekdür. Murād, ḥazret-i Ḥudā'dur celle şānuhu ve 'متاع درد' (metā'-i derd) izāfet-i beyāniyyedür ve derdden maḳşūd 'aşq-i ḥaḳīḳīdür. [...]"

Sonu:

Kesī ki ez elem-i 'aşq bī-dimāğ şevēd کسی که از الم عشق بی دماغ شود
'Aceb ki hem-reh-i cānān be geşt-i bāğ şevēd عجب که همراه جانان بگشت باغ شود

“Maḥşūl-i beyt: Bir kimesne ki yāḥud şol kimesne ki elem-i 'aşqdan bī-dimāğ ola 'acebdür cānān ile bile seyr-i bāğda olur.”

Nüshaları:

Süleymaniye Kütüphanesi: Hacı Mahmud Efendi 3287, 278 varak;
Hamidiye 1155, 423 varak

2.5. Sahaf Ahmed Rüşdî Efendi (ö. 1111/ 1700)

Sahaflık yaptığı için Sahaf Rüşdî adıyla da tanınan şairin asıl adı Ahmed'dir. 1047/1637-38 yılında Mostar'da doğmuş, 1055/1645-46 yılında İstanbul'a getirilerek Galata Sarayı'na alınıp yetiştirilmiştir. Daha sonra İstanbul Sultan Ahmed Han Medresesi'nde müderris Mirza Mehmed Efendi ile dostluk kuran Ahmed Rüşdî Efendi, bir süre burada çalıştıktan sonra padişahın musahibi Mustafa Paşa asitanesine intisap ederek

nedimlerinden olmuştur. 1096/1685 yılında Kazdağı'ndaki Çan kazasına kadı tayin edilen şair, buradaki kadılık görevinde iken 14 Zilkade 1111/3 Mayıs 1700'de vefat etmiştir (Abdülkadiroğlu 1985: 153; Ekici 2006: 2-7). Hakkında bilgi veren tüm eserler *Divan*'ından başka bir eseri olmadığını belirtmektedirler. Yaptığımız araştırmalara göre Ahmed Rüşdî Efendi'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3501 numarada 224 varaklık *Şerh-i Divan-i Urffî-i Şîrâzî* isminde bir şerhi mevcuttur. Kiblezâde Mahmud tarafından 1154/1741 yılında istinsah edilen bu şerhte, Urffî'nin kasidelerinin tamamı şerh edilmiştir.

Başı:

Ey metâ'-i derd der bâzâr-i cân endâhteî

ای متاع درد در بازار جان انداخته

Gevher-i her sūd der ceyb-i ziyân endâhteî

گوهر هر سود در جیب زیان انداخته

“Ma'nâ-yi beyt şöyledür ki ey Cenâb-i Hâk, sen derd metâ'ını cân bâzârına bırakmışsın her fâ'ide gevherini ziyân ceybine bırakmışsın. Ya'nî, senüñ metâ'-i derd-i 'aşkuñ cân ile alınur 'âşık [...]"

Sonu:

'Ahd-i qadîm râ be ezel dest mîdehed

عهد قدیم را بازل دست میدهد

Kez şevk-i vaşl-i 'aşr-i to kerdest ihtilâm

کز شوق وصل عصر تو کرده ست احتلام

“Ma'nâ-yi şahîh budur ki 'ahd-i qadîme ezelde el virür senüñ 'aşruñ vaşlı şevkinden ihtilâm ola. Ya'nî devr-i vaqtile hâşılı senüñ 'ahdüñde ve zamânuñda birbirine zevk ü şevk vardur ki [...]"

2.6. Rodosîzâde Muhammed Efendi (ö. 1113/1701)

Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Muhammed b. Muhammed Rodosîzâde'nin Aydın'ın Ayasluğlu ilçesinde doğduğu; tahsilini İstanbul'da yaptığı, 1701 yılında vefat ettiği ve Eyüp Mezarlığı'nda *Heşt Bihîşt* yazarı Mevlana İdris-i Bitlisî'nin yaptırdığı İdris Köşkü'ne defnedildiği bilgisi yer almaktadır (1333: I/315). Çeşitli alanlarda pek çok haşiye ve şerh yazan Rodosîzâde, Urffî'nin dört kasidesine

şerh yazmıştır.² Aynı ayrı zamanlarda yazılmış olan bu şerhler, çeşitli şerh mecmualarında bir araya getirilmiştir. Bu şerhlerden bazıları Mustafa Paşa'ya sunulmuştur.

*a. Kasîde-i Nevruzîyye der sitâyiş-i Mîr Ebu'l-Feth*³

Dibace:

“Ĥamd-i bî-pâyân u senâ-yi firāvân ol Ĥâlîk-i zemîn u âsumân ve Rezzâk-
i ins ü cân cenâbına sezâvâr u şâyândur ki nüh řāk-i lâciverdgûn-i
âsumânî gulmîĥ-i kevâkib ile ibdâ’ ve zerrîngûy-i âfitâb-i ‘âlemtâbî [...]”

Matla:

Çehreperdâz-i cihân raĥt keşed çun be ĥamel چهره پرداز جهان رخت کشد چون بحمل
Şeb şevved nîmruĥ u rûz şevved müstakbel شب شود نیم رخ و روز شود مستقبل

“‘çehreperdâz’ (çehreperdâz) muşavvir u naĥķâş ma’nâsnadır. Bu maĥalde
isti‘âre řarîķiyle âfitâbâ iřlâķ olunmuşdur. ‘جهان’ (cihân)’a izâfeti, lâmiy-
yedür. ‘رخت کشد’ (raĥt keşed), “naĥ eyleye” dimekdür ve muşavvirler [...]”

Makta:

Bâd ĥaşm-i to derûnĥaste çu ez tevbe gunâĥ باد خصم تو درون خسته چو از توبه گناه
To birûn tâĥte ez ĥilm çu ez ‘ilm u ‘amel تو برون تاخته از حلم چو از علم و عمل

“Ĥaşmuñ derûnĥaste olup günbegün ‘ademe yüz řutsun tevbeden gunâĥ
ma’dûm olursa ve sen de maĥż-i ĥilmden tecessüm idüp źuhûr eyle
‘ilmden ‘amel źuhûr eylediđi gibi. Ya’nî ĥaşm-i siyeh-derûn, şeb kûtâĥ
oldığı gibi zevâlde olsun [...]”

² Bu dört kaside şerhi Ozan Yılmaz tarafından yeni harflere aktarılan mecmuada da yer almaktadır. bkz. Ozan Yılmaz, *Urfi'nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2004, 382-464.

³ Bu kaside şerhi Ali Yıldırım tarafından neşir edilmiştir bkz. Ali Yıldırım, “Rodosîzade'nin Kaside-i Nev-rûziyye Şerhi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.1, Elazığ 1999, s. 217-239.

Nüshaları:

Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi: Üniversite A 301, 26^b-45^b;

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi: Şevket Rado Yazmaları 534, 14^a-22^b; Şevket Rado Yazmaları 263, 84^b-89^a

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı: YZ 430 K, 196^a- 224^a

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 3059, 14^b-30^b; TY 3059, 51^b-62^a; TY 3064, 11^b-30^a; TY 3074, 23^b-38^b; TY 3636, 9^b-22^a; TY 9724, 1^b-6^b; TY 3912, 181^b-198^a

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî Talat 11, 30^a-44^b; Mecâmi-i Türkî Talat 26, 1^b-4^a

Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Manzum 374, 1^b-5^a

Süleymaniye Kütüphanesi: Halet Efendi Bölümü 179, 19^a-32^a; Halet Efendi Bölümü 180, 30^b-52^a; Halet Efendi Bölümü 727, 11^a-18^a; Hüsnü Paşa Bölümü 685, 42^b-52^b; Lala İsmail Bölümü 519, 17^b-29^b; Lala İsmail Bölümü 520, 16^b-28^a; Lala İsmail Bölümü 728, 196^b-212^a; Lala İsmail Bölümü 731, 65^b-93^b Nafiz Paşa Bölümü 1514, 228^a-240^a; Tercüman Bölümü 42, 83^b-100^b; Yazma Bağışlar Bölümü 4332, 1^b-4^b; Esad Efendi Bölümü 2792, 1^b-21^b; Esad Efendi Bölümü 3330, 326^b-337^a; Reşid Efendi Bölümü 812, 174^b-198^a; Reşid Efendi Bölümü 813, 27^a-35^b

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: E.H. 1602, 52^a-61^b; R. 1906, 1^b-14^a

b. Kasîde der tarîf-i Keşmiriyye**Dibace:**

“Her sünbüldeste-i ‘anberbüy-eşer ki pâymerdî-i hâme ile zühür eyler poşt u pâzede-i ferâmûşî kılınması muqarrerdür. Meger dest-i yerâ‘e ile çîde olunduğda zertâr-i besmele ile beste oluna ki dâ‘imâ [...]”

Matla:

Her sūlhte cānī ki be Keşmīr der āyed

Ger murğ-i kebābest ki bā bāl u per āyed

هر سوخته جانی که بکشمیر در آید

گر مرغ کباب است که با بال و پر آید

“Her yanmış cân ki Keşmîr’e gele eger kebâb olmuş murğ ise de bâl u pere gelür. Ya’nî Keşmîr’ün leţâfet-i âb u hevâsı bir vecihle terâvetbahşdur ki her sühte cân ol mevzi’-i dilguşâya gelse farazâ kesb u terâvet u [...]”

Makta:

Mî âyed u mîsüzed ez in reşk ki Keşmîr می آید و می سوزد از این رشک که کشمیر
Çun yâft ki âyed be kocâ ber eşer âyed چون یافت که آید بکجا بر اثر آید

“Urfî bu reşkle yanup geliyor ki Keşmîr ‘Urfî’nün ne yere geleceğini niçe fehm eyledi ki ardına düşüp gele. Ya’nî ‘Urfî, âsitâne-i Hudâvend’e yüz tutup gelmekte lâkin bu gayret ile derûnî süzândur ki Keşmîr daği ardına düşmüş dergâh-i Hudâvend’e geliyor.”

Nüshaları:

Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi: Üniversite A 301, 1^b-9^b

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi: Şevket Rado Yazmaları 534, 1^b-5^b

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı: YZ 430 K, 250^a-262^a

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 3064, 1^b-9^b; TY 3074, 2^b-9^b; TY 3636, 1^b-6^b; TY 9724, 6^a-11^a; TY 3912, 161^b-167^b

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî Talat 11, 12^a-18^b; Mecâmi-i Türkî Talat 26, 1^b-4^b

Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Manzum 374, 5^a-10^b

Süleymaniye Kütüphanesi: Halet Efendi Bölümü 179, 12^a-18^a; Halet Efendi Bölümü 180, 1^b-11^a; Halet Efendi Bölümü 727, 18^a-21^a; Hüsnü Paşa Bölümü 685, 28^b-33^a; Lala İsmail Bölümü 519, 1^b-6^b; Lala İsmail Bölümü 520, 1^b-6^b; Lala İsmail Bölümü 728, 173^b-180^a; Lala İsmail Bölümü 731, 95^b-106^a; Aşır Efendi Bölümü 428, 109^a-112^b; Esad Efendi Bölümü 2792, 22^a-31^a; Reşid Efendi Bölümü 812, 220^a-229^b

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: R. 1906, 22^b-28^a; E.H 1602, 61^b-70^a

c. Kasîde der medh-i Ali (Kasîde-i İlmîyye)

Dibace:

“Ḥamd-i bî-ḥad u şenâ-yi lâyu‘ad ol târîkḫâne-i kâlib-i insânîyi inâre-i kândîl kılup kuvvâ vü havâş ile rüşen u tâbnâk iden Vâhibu‘l-‘aṭâya ki cenâbına sezâdur ki sâde levḫ-i ‘aqlı merâtib-i isti‘dâd üzre kâbil-i şuver-i irfân itmegin istifâde-i ‘ulûma [...]”

Matla:

Ey murtefi‘ zi nisbet-i zât-i to şân-i ‘ilm	ای مرتفع ز نسبت ذات تو شان علم
Kilk-i guherfeşân-i to raṭbu‘l-lisân-i ‘ilm	کلک گهر فشان تو رطب اللسان علم

“Ey memdûḥ! Zât-i şerîfûñe intisâbdan ‘ilmüñ ḥâl u şânı bülendür. Ya‘nî, ‘ilmde olan irtifâ‘-i şân, zât-i şerîfûñe intisâbdandır ve guherfeşân olan kâlemüñ raṭbu‘l-lisân-i ‘ilmdir. Ya‘nî zebân-i ‘ilm ḥâme-i guherpâşuñla ter zebândur [...]”

Sonu:

Tâ dilşikâf-i cehl basîṭ u mürekkebest	تا دلشکاف جهل بسیط و مرکبست
Zaḥm-i delîl-i kaṭ‘ u tiġ-i zebân-i ‘ilm	زخم دلیل قطع و تیغ زبان علم
Bādâ hidâyet-i to ki mi‘mâr-i dânişest	بادا هدایت تو که معمار دانشست
Tiġ-i zamîr-i cevheriyân râ fesân-i ‘ilm	تیغ ضمیر جوهریان را فسان علم

“Tâ kim zaḥm-i delîl-i kaṭ‘ ve tiġ-i zebân-i ‘ilm ceh-i basîṭ u cehl-i mürekkebüñ dilşikâfı ola. Ya‘nî, bu iki nev‘ zaḥmresân âlet ile iki dürlü cehlüñ dilleri yarılmadadır. Senüñ mi‘mâr-i dâniş olan hidâyetin cevherîlerin tiġ-i zamîrlerine [...]”

Nüshaları:

Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi: Üniversite A 301, 10^a-26^a
 İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi: Şevket Rado Yazmaları 534, 6^a-10^b; Şevket Rado Yazmaları 263, 89^a-99^b

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı: YZ 430 K, 275^a-285^a

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 3059, 3^b-11^b; TY 3064, 40^b-49^b; TY 3074, 10^a-16^b; TY 3636, 24^b-30^b

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî Talat 11, 18^b-24^b

Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Manzum 374, 10^a-13^b

Süleymaniye Kütüphanesi: Halet Efendi Bölümü 179, 1^b-6^b; Halet Efendi Bölümü 180, 11^b-21^a; Lala İsmail Bölümü 519, 6^b-11^b; Lala İsmail Bölümü 520, 6^b-11^b; Lala İsmail Bölümü 728, 181^a-188^b; Lala İsmail Bölümü 731, 129^a-138^b; Esad Efendi Bölümü 2792, 39^b-49^a; Reşid Efendi Bölümü 812, 240^a-249^a

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: R. 1906, 29^b- (eksik varak)

ç. *Kasîde der medh-i hazret-i velâyetpenâh*

Matla:

Demî ki leşker-i ğam şaf keşed be h'ũnhârî دمی که لشکر غم صف کشد بخونخواری
Dilem be nâle dehed manşıb-i 'alemdârî دلم بناله دهد منصب علمداری

“Bir demde ki leşker-i ğam h'ũnhârılığa şaf çeke dilüm ol vaqtde nâleye 'alemdârılık manşıbını virdi. Ya'nî, dil daği nâleyi 'alemdâr eyler hâşılı ğamuñ ħalbe hücumı vaktinde –beyt-i Mantıķî- *Şimdengirü yâhü seni ey sabr u taħammül / Sulţân-i ğamuñ ħalbe hücum itdi sipâhu [...]*”

Makta:

Ĥasüd-i câh-i to bād ez raħmet-i İzed حسود جاه تو باد از رحمت ایزد
Çunân ba'îd ki nâküsiyân-i zunnârî چنان بعید که ناقوسیان زناری

“Senüñ câhuña hasüd olan nâküs u zunnâr erbâbı olan kefere, raħmet-i Ĥudâ'dan ba'îd oldukları gibi olsun.”

Nüşhalari:

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi: Şevket Rado Yazmaları 534, 11^a-14^b

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı: YZ 430 K, 262^a- 274^a

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 3059, 32^b-40^b; TY 3064, 31^b-38^b; TY 3074, 17^a-23^b; TY 3636, 1^b-6^b; TY 3636, 31^b-38^a; TY 3912, 167^b-173^b

Süleymaniye Kütüphanesi: Halet Efendi Bölümü 179, 7^a-12^a; Halet Efendi Bölümü 180, 21^b-30^a; Lala İsmail Bölümü 519, 12^a-17^a; Lala İsmail Bölümü 520, 12^a-16^a; Lala İsmail Bölümü 728, 189^b-199^a; Lala İsmail Bölümü 731, 1^b-11^a; Nafiz Paşa Bölümü 1514, 240^a-244^a; Reşid Efendi Bölümü 813, 23^b-27^a

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: R. 1906, 15^b-21^a

2.7. Himmetzâde Abdî Efendi (ö. 1122/1710)

Bayramiyye tarikatı şeyhlerinden Himmefendi'nin oğlu olan Şeyh Abdullah Efendi, 1050/1640 tarihinde İstanbul'da doğmuştur ve babasına nisbetle Himmetzâde olarak anılır. Abdî mahlasını kullanan Abdullah Efendi, ilim tahsilinden sonra çeşitli camilerde vaizlik görevini ifa etmiştir (Özcan 1988: I/74). Urfî'nin na'at ve tevhid olan dört kasidesine şerh yazmıştır.

a. Kasîde der tevhîd-i Bârî (Kasîde-i Endâhteî)

Dibace:

Açsun dir iseñ bāb-i 'atāyî fātih	Olsun dir iseñ feyz-i İllāhî sānih
Meşrūh ola dirseñ dil-i sahtuñ 'Abdî	İhlāş ile ol na'at-i nebîyi şārih

Matla:

Ey metā'-i derd der bāzār-i cān endāhteî	ای متاع درد در بازار جان انداخته
Gevher-i her sūd der ceyb-i ziyān endāhteî	گوهر هر سود در جیب زیان انداخته

“ ‘ای’ (ey), harf-i nidādur. Maḳām ḳarīnesiyle münādā taḳdīr olunup dimek ola ki ey Bārî-i Hudā, ‘aşḳ u maḳabbetüñ derdi metā'ını ‘uşşāḳuñ cānı bāzārına atmuşındur. Bu manā' mışra'-i evvelüñ ve şānīnüñ mübtedā ve ḳaber olduklarına göredir. [...]”

Makta:

Mest-i zevk-i ‘Urfiyem kez nağme-i tevḥîd-i ū مست ذوق عرفی ام کز نغمه توحید او
Lezzet-i āvāze der kām-i cihān endāḥteī لذت آوازه در کام جهان انداخته

“Eger ‘او’ (ū) zamīri, ‘Urfī’ye ircā olunur ise ‘توحید’ (tevḥîd), ‘او’ya bî-izāfetdūr ve eger qarīne-i maḳāmiyye ile Bārī’ye rācī olur ise izāfetledūr. ‘ذوق’ (zevk), ḥaḳīkī lisānla datmaktır ya’nī ma’ṭumāt u meşrûbātūñ ḥalāvet u ḥumūziyyetinden keyfiyyet [...]”

Nüshaları:

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kütüphanesi: II. Mahmud Kitaplığı 1168, 1^b-5^b

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Edeb-i Türkî Talat 100, ?; Mecâmi-i Türkî Talat 23, 79^a-82^b

Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Şeriyeye 111, 166^a-167^b

Süleymaniye Kütüphanesi: Aşir Efendi Bölümü 428, 75^b-79^b; Lala İsmail Bölümü 518, 1^b-6^b; Lala İsmail Bölümü 731, 12^b-21^b; Tercüman Bölümü 42, 50^b-57^a; Reşid Efendi Bölümü 737, 46^b-52^a; Reşid Efendi Bölümü 813, 1^b-5^b; Şehid Ali Paşa Bölümü 1356, 1^b-4^a

Türk Dil Kurumu El Yazması ve Nadir Eserler Kütüphanesi: A66, 1^b-23^b

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi: Yazma Eserler 193, 26^a-28^b⁴

b. Kasîde der sitâyiş-i Hazret-i Resûl**Matla:**

İḳbāl-i kerem mîgezed erbāb-i himem rā اقبال کرم میگذرد ارباب همم را
Himmet neḥored nişter-i ārī vü ne’am rā همت نخورد نیشتَر آری و نعم را

⁴ Ömer Bayram, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 731’de kaside şerhlerinin bir nüshası olduğunu söylemektedir. Belirtilen eser bir tefsirin ikinci cildir. Büyük ihtimalle Bayram, Lala İsmail’le Laleli’yi karıştırmış olmalıdır. bkz. Ömer Bayram (2000), *Himmetzade Abdî ve Gencine-i İcâz İsimli Mesnevîsi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Fatih Üniversitesi SBE. s. IX, VIII)

“ ‘اقبال’ (iḳbāl), if‘āl bābından maşdardur ve fā‘iline muzāfdir. ‘Ārī’nüñ ‘ne‘am’a atf-i tefsīridür. Serdefter-i şu‘arā ‘Urfi-i suhenpīrā ol şāhibmazmūn u edā bu na‘at-i şerīfe, ‘همم’ (himem) lafzıyla serāgāz u [...]”

Makta:

Medḥ-i to konem girye zi iḥlāş ne ez ‘ilm مدح تو کنم گریه ز اخلاص نه از علم
Ez bütkede çun āverem āhū-yi harem rā از بتکده چون آورم آهوی حرم را

“Bu beyt iştīlāh-i ḳavm üzere mebnīdür. İştīlāhlarında böyledür ki bir kişi Ḥaḳdan ğayrı her nereye gönül virüp aña i‘tibār u meyl-i küllī iderse ol şey’ aña büt meşābesinde olup kemāl-i i‘tibārından gūyā [...]”

Nüshaları:

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kütüphanesi: II. Mahmud Kitaplığı 1168, 5^a-10^b;

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türki Talat 11, 72^a-84^a; Mecâmi-i Türki Talat 23, 78^b-84^b

Süleymaniye Kütüphanesi: Aşir Efendi Bölümü 428, 79^b-87^a; Lala İsmail Bölümü 518, 6^b-17^a; Lala İsmail Bölümü 731, 22^b-29^a; Tercüman Bölümü 42, 57^a-68^a; Reşid Efendi Bölümü 737, 52^b-63^b; Reşid Efendi Bölümü 813, 5^b-13^a; Şehid Ali Paşa Bölümü 1356, 4^b-7^b

Türk Dil Kurumu El Yazması ve Nadir Eserler Kütüphanesi: A66, 23^b-40^a

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi: Yazma Eserler 193, 29^a-33^b

c. Kasîde-i diger der sitâyîş-i Hazret-i Resûl

Matla:

Āmed āşüfte be ḥ‘ābem şebī ān māye-i nāz آمد آشفته بخوابم شبی آن مایه ناز
Be reviş mihrfirāz u be nigeh şabrgudāz بروش مهر فراز و بنگه صبر گداز

“‘Urfi-i Şirāzī ol nükteverānuñ mümtāz u serfirāzı risāletpenāh ‘aleyhi efdālu‘ş-şalavāt ḥazretlerini ‘ālem-i mişālde “āşüfte” ya‘nī şüret-i bī-ḥuzurī vü ğazabda müşāhede idüp bā‘iş-i ğazabnākī-i cenābların yine kendilerinden [...]”

Makta:

Tâ gehî rev be firâz âred u gâhî benişîb	تا گهی رو بفراز آرد و گاهی بنشیب
Behr-i ihdâs-i havâdiş-i felek dâ'iresâz	بهر احداث حوادث فلک دائره ساز
Peyker-i haşm-i torâ hâk bored ser benişîb	پیکر خصم ترا خاک برد سر بنشیب
Düşmen-i câh-i torâ dâr koned rû be firâz	دشمن جاه ترا دار کند رو بفراز

“ (tâ) şarîte-i du'âdur, 'دائره ساز' (dâiresâz) devvâr ma'nâsınadır. Ba'de edâ-i maşlahatu'n-na'at ber kânûn-i kaşîdeperdâzân 'Urfî-i suhendân hazret-i memdûhuñ haşm-i bî-aşl u bednesline du'â [...]”

Nüshalar:

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kütüphanesi: II. Mahmud Kitaplığı 1168, 10^b-16^b

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî Talat 11, 47^a-56^b; Mecâmi-i Türkî Talat 23, 84^b-88^a

Süleymaniye Kütüphanesi: Aşir Efendi Bölümü 428, 87^b-92^a; Lala İsmail Bölümü 518, 17^a-25^a; Lala İsmail Bölümü 731, 40^a-52^b; Tercüman Bölümü 42, 68^a-77^a; Reşid Efendi Bölümü 813, 13^a-19^a; Şehid Ali Paşa Bölümü 1356, 7^a-9^a

Türk Dil Kurumu El Yazması ve Nadir Eserler Kütüphanesi: A66, 40^a-80^b

ç. Kasîde-i diger**Matla:**

Ey merâ ber ziştî-i a'mâl-i nevmîdî guvâh	ای مرا بر زشتی اعمال نومیدی گواه
Dürem ez hüsn-i 'amel çun rüsefidî ez	دورم از حسن عمل چون رؤ سفیدی از
gunâh	گناه

“ (ey) aşlında egerçi lisân-i ehl Furs'da harf-i nidâdur lâkin bu maħalde edât-i te'essüf ü tefeccü' olan 'ey, vây'dan muħaffefdür. 'زشتی' (ziştî)'de olan 'ی' (yâ) maşdariyye, 'ء' (hemze), izâfet içündür 'نومیدی' (nevmîdî)'de [...]”

Makta:

Tā esīrān-i maḥabbet rā be cevlangāh-i dūst تا اسیران محبت را بجولانگاه دوست
 İhtimāl-i secde kerden muzmer est ender cibāh احتمال سجده کردن مضمّر است اندر جباه
 İhtimāl-i rūsefidī dūr bād ez duşmenet احتمال رو سفیدی دور باد از دشمنت
 Coz be dergāh-i to sāyed çehre der ‘ozr-i gunāh جز بدرگاه تو سایید چهره در عذر گناه

“ ‘تا’ (tā) şarīṭe-i du‘ādur. Ba‘de edā’-i maşlahatu’n-na‘at bedḥāh-i peygāmberīye du‘aun ‘aleyh idüp dir ki tā ki cevlangāh-i düstlara maḥabbet esīrleri cebhelerinde secde-i ta‘zīm itmek ihtimālī vardır senüñ [...]”

Nüshalar:

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî Talat 23, 88^a-91^b

Süleymaniye Kütüphanesi: Aşir Efendi Bölümü 428, 93^b-97^b; Lala İsmail Bölümü 518, 25^a-31^b; Lala İsmail Bölümü 731, 54^b-64^a; Tercüman Bölümü 42, 77^a-83^b; Reşid Efendi Bölümü 737, 63^b-70^a; Reşid Efendi Bölümü 813, 19^a-23^b; Şehid Ali Paşa Bölümü 1356, 9^a-12^b

Türk Dil Kurumu El Yazması ve Nadir Eserler Kütüphanesi: A66, 80^b-93^a

2.8. İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)

Edebiyatımızın en velûd müelliflerinin başında gelen İsmail Hakkı Bursevî, 1063/1652 Aydos’ta doğmuştur. Babası Mustafa Efendi’dir. Uzun süre Bursa’da yaşadığı ve orada vefat ettiği için Bursevî nispetiyle meşhurdur. Küçük yaşlardan itibaren başladığı tahsilini Edirne’de tamamlayan Bursevî, daha sonra İstanbul’a gelir ve Celvetî şeyhlerinden Osman Fazlî Efendi’ye intisap eder. Çeşitli şehirlerde postnişinlik ve vazilik görevlerinde bulunan ve 1135/1722-23 yılında Bursa’ya dönen Bursevî, 1137/1725 yılında burada vefat eder (Namlı 2001: 33-116). Şerh yönü en az telif yönü kadar güçlü ve pek çok eserin şârihi olan İsmail Hakkı Bursevî, Urfî-i Şîrâzî’nin iki beytini *Şerh-i Du beyt-i Urfî-i Şîrâzî* ismiyle şerh etmiştir. Hüseyin Vassaf’ın *Sefine-i Evliya*’sından haberdar olduğumuz bu şerh (2011: III/87), dönemin “Urfîdân”larının üzerinde uzun uzun mülahazalarda bulunduğu “abes” kelimesini içeren iki beyitin

şerhidir. Anlaşılan o ki İsmail Hakkı Bursevî, dönemin “abes” tartışmalarına katılmaktan geri durmamış, bu tartışmaların müdahillerinden biri olmuştur.⁵

Ez bes şeref-i gevher-i to münşî-i taqdîr	از بس شرف گوهر تو منشی تقدیر
Ân rûz ki bogzâştî iklîm-i qâdem rā	آن روز که بگذاشتی اقلیم قدم را
Tā hükmi-nuzûl-i to der in dâr nuvişttest	تا حکم نزول تو در این دار نوشتست
Şad reh be ‘abeş bâz tırâşide qalem rā	صد ره بعبث باز تراشیده قلم را

“Urfi-i nüktesencün қаşıde-i na’atiyyesinden bu du beyt-i pürsan’atda mezâk-i şüfiyye üzere [...]”

Nüshaları:

Bursa İnebey Kütüphanesi Yazma Eser Kütüphanesi: Genel 745, 123a-124b

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî Talat 65, 255b-257a

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi: Yazma Eserler 938, 65b-67b

2.9. Arpaeminizâde Sâmi Efendi (ö. 1146/1734)

XVIII. yüzyılın büyük Sebk-i Hindî şairlerinden olan Sâmi Efendi’nin asıl adı Mustafa’dır. Arpaemini Osman Efendi’nin oğlu olan Sâmi Efendi, babasına nispetle Arpaeminizâde diye anılmaktadır. Pek çok devlet memuriyetinde bulununan Sâmi Efendi, musiki ve hat alanlarında ustalık göstermiş ve kendine has bir şikest-talik çeşidi geliştirmiştir. 1146/1734 yılının Şevval/Mart ayında vefat etmiştir (Kutlar 1996: 21-23). Sâmi Efendi’nin, Sebk-i Hindî akımının en önde gelen şairi Urfi’nin şiirleri ile ilgilenmemiş olması pek mümkün görünmemektedir. Nitekim yapılan taramalarda Sâmi Efendi’nin onun bir kıta’sına şerh yazdığı bilgisine Fatma Sabiha Kutlar’ın eserinden ulaşıldı. (1996: 125). Tesadüf edilebilen

⁵ Bu tartışmalar için bkz. Süleyman Çaldak, “‘Urfi-dânlar Arasında ‘Urfi’nin Bir Beytinde Geçen ‘Abes’ Kelimesi Üzerine Tartışmalar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, S.1, Elazığ 2005, 71-84.

tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yahya Tevfik Bölümü numara 300'de ki *Divan*'ın 112^b-113^a varakları arasındadır:

Başı:

Ender in bezm ez du kes şermendeem der dām-i kesb اندر این بزم از دوکس شرمنده ام در دام کسب
 Ān ki bīrūnem keşed ba'd ez kadem kefş-i menest آنکه بیرونم کشد بعد از قدم کفش منست
 Evvel ez balānişin-i ḥod ki ba'd ez vey menem اول از بالانشین خود که بعد از وی منم
 Ba'd ez in ez zīr-i dest-i ḥod ki hem naqş-i menest بعد ازین از زیردست خود که هم نقش منست

“Bu bezmdeki murād, ‘ālemdür. İki kimesneden şermendeyem dām-i kesb-i me‘āşda oña. Beni taşra çeker pāyumdan şoñra kefşümden. Ya‘nī, ğayret-i akrāndan nāşī dām meşābesinde [...]”

2.10. Neylî Mirzazâde b. Muhammed İstanbulî (ö. 1161/1748)

XVIII. yüzyılın ilim ve irfan sahibi şairlerinden olan Neylî'nin asıl adı Ahmed olup 1084/1673 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, Sultan IV. Mehmed döneminin tanınmış âlimlerinden ve İstanbul kadılarından Mirza Mehmed Efendi, dedesi Habib Beg'dir. Babasının isminden dolayı Mirzazâde diye anılan Neylî, soylu bir aileden gelmenin yanı sıra ilme olan istidadıyla küçük yaşlarda ilim, irfan ve faziletiyle tebarüz etmiş bir zattır ve 1161/1748 yılında vefat etmiştir (Bursalı 1333: II/274; Kılıç 1994: 1-46; Baltacı 2000: 2-5). Çeşitli kaynaklarda Arapça tasnifat ve telifat, haşiye ve fıkıh konusunda almışa yakın çalışmaları olduğu zikredilmesine rağmen hayatı ve eserleri hakkındaki hiçbir çalışmada Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Mecâmi-i Edeb-i Türkî 87 numarada kayıtlı *Şerh-i Kasaid-i Urfi* isimindeki eserinden bahsedilmemektedir. Söz konusu eserden *Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'ndan haberdar olundu (1990: III/53). Buradaki tanıtım yazısı ayrıntılı bir şekilde verilmediği için sadece başlangıç kasidesine ulaştığımız bu şerh, 174 varaktır:⁶

Ey metâ'-i derd der bāzār-i cān endāḫteī ای متاع درد در بازار جان انداخته
 Gevher-i her sūd der ceyb-i ziyān endāḫteī گوهر هر سود در جیب زیان انداخته

⁶ Bu eseri temin etmek için hayli uğraştık fakat ülkeler arası gerginlik nedeniyle hiçbir şekilde bu esere ulaşamadık. Neylî'nin bu şerhine ait nüshalar olabileceğini düşündüğümüz eserler için “Şârihi Belirlenmeyen Şerhler” başlığına bakınız.

2.11. Dervîş Ömer Nüzhet Efendi (ö. 1196/1781)

Babasının ismi Abdullah olan Urfalı Dervîş Ömer Nüzhet Efendi, küçük yaştan itibaren naklî ve aklî ilimleri tedris etmiş; tedrisini müteakip Koca Ragıp Paşa'nın Halep ve Rakka valilikleri zamanında mühürdarlık ve devatdarlık vazifelerinde bulunmuştur. Aklî ve naklî ilimlerin yanı sıra ilm-i nücûm da öğrenden Ömer Nüzhet Efendi'nin Arapça ve Farsça eserlere yazılmış pek çok şerhi bulunmaktadır (Bursalı 1333: II/460; Karakaş 2012). Bunlardan biri de *Urfî-i Şîrâzî Divanı*'nın kasidelerine yazmış olduğu *Zübdetü'l-İlham* isimli şerhtir.⁷

Dibace:

“Ḥamd-i bî-ḥadd u şenâ-yi lâyu‘ad ol nâzım-i umûr-i kaşîde-i îcâd u mürettib-i tesbî‘i seb‘a şedâd celle şānuhu ḥāzretlerine sezâdur ki zebān-i şu‘arâyı mecrâ-yi zulâl-i ḥikmet ve kulûb-i buleğâyı maḥzen-i cevahir-i ‘ibret eyledi [...]

Başı:

Sefîde dem ki zedem âstîn be şem‘-i şu‘ûr سفیده دمکه زدم آستین بشمع شعور
Şinîdem âyet-i istefteḥü ez ‘âlem-i nûr شنیدم آیت استفتحو از عالم نور

“ ‘سفیده دم’ (sefîde dem) şabâḥ vakti ve zebān-i ‘urefâda zamân-i feyzdur. ‘زدم آستین’ (zedem astîn) mâḳlûbâtandur aşlı ‘آستین زدم’ (astîn zedem)’dür. Zârûret ve vezn için ḳalb olunmuşdur. [...]

Sonu:

Ey ḫâ‘irân-i sidre-i himmet meded konîd ای طائر آن سدره همت مدد کنید
K‘ân ‘andelîb-i ḳuds be gülşen der âverem کان عندلیب قدس بگلشن در آورم

“Ey himmet sidresinüñ murğân-i bülend-âşiyānı olan evliyâ‘u‘l-lâḥ baña meded ve teveccüh-i derûn buyuruñuz ki ol ḳuds u nezâfetin ‘andelîbi olan ‘Urfî‘yi rengin-nağamı gülşene getüreyüm. [...]

⁷ Bu eser, Mahnaz Roohi Maleky tarafından Fatma Sabiha Kutlar Oğuz danışmanlığında doktora tezi olarak çalışılmaktadır.

Nüshaları:

Avusturya Milli Kütüphanesi: Mixt. 1016, 166 varak

Fransa Milli Kütüphanesi: Supplement Turc 376, 204 varak

İstanbul Ünivetsitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: TY 3001, 81 varak (eksik)

Konya Yazma Eser Kütüphanesi: Y 442, 79^b-118^b

Mısır Milli Kütüphanesi: Edeb. Talat 136, 302 varak; Edeb. Talat 86, 361 varak

Millet Kütüphanesi: Ali Emiri Edebiyat 210, 170 varak; Şeriyeye 111, 155^a-179^b (eksik)

Süleymaniye Kütüphanesi: Hafid Efendi Bölümü 370, 291 varak; İzmirli Bölümü 3491, 97 varak (birinci cilt); İzmirli Bölümü 3496, 79 varak (ikinci cilt)

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: H.816, 330 varak

2.12. Müstakimzâde Süleyman Efendi (ö. 1202/1788)

Türk edebiyatının her alanında pek çok eser kaleme alan velûd müelliflerimizden Müstakimzâde Süleyman Efendi, 1131/1719 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Beyazıt Medresesi müderrislerinden Mehmed Emin Efendi'dir. Dedesi Müstakim Efendi'ye nispetle Müstakimzâde olarak anılır. Alim ve kamil bir zat olan Süleyman Efendi, küçük yaştan itibaren aklî ve naklî ilimleri tedrisin yanı sıra hüsn-i hatt sanatı ile de ilgilenmiş çeşitli hocalardan hat meşk etmiştir. Nakşibendî şeyhlerinden Şeyh Mehmed Emin Tokadî'ye instisap etmiş ve yedi yıl hizmetinde bulunmuştur. 1202/1788 yılında vefat etmiştir (Yılmaz 2006: 113-115). Arapça ve Farsçaya oldukça hakim olan ve pek çok Farişî ve Arabî eseri şerh eden Müstakimzâde'nin, Urfî-i Şîrâzî'nin bir beytini şerh ettiğini Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*'sında ifade etmektedir (2002: II/97). Nitekim yaptığımız katalog taramalarında eserin iki nüshasına ulaşıldı. Şerh edilen beyit şudur:

Dil-i hasûd-i to elmâs eger be yâd âred	دل حسود تو الماس اگر بیاد آرد
Be dest-i 'ahd-i şehîd-i cefâ şevved meksûr	بدست عهد شهید جفا شود مکسور

“Bu beyt-i ğarrâ Urfî-i ma'rûfuñ Dîvân'ında na't-i şerîf olmağ üzere ibnâ vü istinbâ-yi me'âl olunmağla eger müşkilâtdan 'add olunmadiysa müfîdû'l-ğayr ..? ħaṭır-i ka'în böyle [...]"

Nüshaları:

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî Talat 837, 162^a

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: Y 4404, 264^b

2.13. Yanyalı Süleyman Efendi (ö. ?)

Hayatı hakkında henüz hiçbir bilgiye sahip olmadığımız Yanyalı Süleyman Efendi, *Şerh-i Divan-i Urfî* ismiyle Urfî'nin kasidelerine şerh yazmıştır. Bilinen ve sonu eksik olan eserin 285 varaklık tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 9603 numarada bulunmaktadır.⁸

Dibace:

“El-ğamdu li'l-lâhi Rabbu'l-'âlemîn ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ seyyidi'l-kâffeti'l-ümem ve'l-mürselîn ve âlihi ve aşḫâbihi ecma'în. Ma'lûm ola ki kaşâ'id u eş'âr-i lâlînişâr-i 'Urfî-i Şîrâzî 'aleyhi'r-raḫmetihi'l-Bârî mütercim-i ħaḫîr-i pürtaḫşîr medîne-i Yanya ve cümle bilâd-i Arnavud [...]"

Başı:

Ey metâ'i derd der bâzâr-i cân endâḫteî ای متاع درد در بازار جان انداخته

Gevher-i her sūd der ceyb-i ziyân endâḫteî گوهر هر سود در جیب زیان انداخته

“ ‘انداخته’ (endâḫteî) lafzında yâ-i ḫiṭâb maḫâmında kâ'im bir ‘ء’ (hemze) taḫdîr olunup ve her maḫâlde beyte, münâsib ma'nâya aḫz olunur. ‘انداخته’ lafzınıñ [...]"

Sonu:

“ ‘هان’ (hân) tenbîh içündür, âğâh ol dimekdür. ‘سمند’ (semend) ...? ât muḫarref-i râh-i râstdan ber'aks olmağa dirler. ‘میتازی’ (mîtäzî) alıyorsun

⁸ Bu eser, Mustafa Yasin Başçetin tarafından İsrail Babacan danışmanlığında doktora tezi olarak çalışılmaktadır.

dimekdür. Maḥşûl-i beyt: Bu beyti keenne bālâda taṣṭîr u taḥrîr olunan ‘روشیدن’ (rūṣîden)‘<e> ‘aṭf-i ‘inân idüp ṭarz-i âḥarla cilveger [...]’

2.14. Trabzonî Murtaza Efendi (ö. ?)

Hakkında Anadolu Kuzatı eşrafından bir zat olduğundan başka herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız Trabzonî Murtaza Efendi, Urfî-i Şîrâzî’nin çoğunluğu na’at olan 14 kasidesini şerh etmiştir.⁹

Dibace:

Yâ Rabbi mu‘cizâti Ḳur‘ân-i Kerîm Müşkillerimizi tamâm âsân eyle
Şerḥ itmege kaṣâ’idüñ ‘Urfî’nüñ Bed’ itdi qalem tamâmın ihşân eyle

Başı:

İḳbâl-i kerem mîgezed erbâb-i himem rā اقبال کرم میگزرد ارباب همم را
Himmet neḥored nişter-i ârî vü ne‘am rā همت نخورد نیشتر آری و نعم را

“Maḥşûl-i beyt: Keremüñ iḳbâli ya‘nî keremüñ teveccühi erbâb-i himemi ışırrır. Ya‘nî ‘arz-i ihtiyâca ḳomaz zîrâ himmet didikleri şîfat-i celîle-i lâ vü ne‘am nişterin yemez. Ya‘nî redd u ḳabûl nişterine [...]”

Sonu:

Leb bebendem ki der ṭarîḳ-i sükût لب ببندم که در طریق سکوت
Edebem rehnumâ firistâdî ادبم رهنما فرستادی

“Tarîḳ-i sükûnda edebi baña rehnumâ gönderdüñ lebümi goftugûdan bend ideyüm dimekdür. Temmet.”

⁹ Bu kasidelerin ayrıntılı bir şekilde değerlendirildiği bir makale için bkz. Ozan Yılmaz, “Şîraz’dan Trabzon’a Sebki Hindî Köprüsü: Murtazâ Trabzonî ve Urfî Şerhleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 187, 2010, s. 139-158. Ayrıca bu şerhin tam metni yine Ozan Yılmaz tarafından yeni harflere aktarılan mecmuada yer almaktadır: Ozan Yılmaz, *Urfî’nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler*, 129-334.

Nüshaları:

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı: YZ 430 K, 1^b-151^a

Süleymaniye Kütüphanesi: Reşid Efendi Bölümü 812, 1^b-133^a

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: E. H. 1602, 1^b-51^b

2.15. Nurullâh Harezmî (ö. ?)

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye tesadüf edemediğimiz şârih, Urfî'nin iki kasidesini şerh etmiştir.

a. Kasîde der tevḥîd-i Bârî (Kasîde-i Endâhteî):**Dibace:**

“Ba’d ez ḥamd u şenâ vü Ḥudâvend-i Hakîm u Ḳadîr ve pes ez durûd-i Peyğâmbere-i Ḥalîm u Ḥabîr ‘aleyhi ve ‘alâ âlihi ve şahbihi sellemâ'l-lâhu Semî'u'l-başîr. Kemterin bende-i ḥaḳîru't-taḳşîr fakîru ila'l-lâh Nûru'l-lâh Ḥîrezmî [...]

Matla:

Ey metâ‘-i derd der bâzâr-i cân endâhteî ای متاع درد در بازار جان انداخته
Gevher-i her sūd der ceyb-i ziyân endâhteî گوهر هر سود در جیب زیان انداخته

“Nâzım, iftitâḥ-i kelâmunu tevḥîd-i Bârî’de ‘azze ismuḥu menşe‘-i maḥlûḳâtdan inşâ‘ eyledi ki ‘aşḳ u maḥabbetdür. Kemâ ḥüden bi‘ş-şu‘arâ ‘Küntü kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtu en u‘rife‘ aña nâḥîḳdur [...]

Makta:

Mest-i zevḳ-i ‘Urfiyem kez nağme-i tevḥîd-i ü مست ذوق عرفی ام کز نغمه توحید او
Lezzet-i âvâze der kâmi-cihân endâhteî لذت آوازه در کام جهان انداخته

“Nâzım, kendüsini iltifât ḥarîḳiyle ğâyet i’tibâr itmiş ve anuñ zevḳinden bir zât tecrîd itmekle anı bülbüle teşbîhe ber sebîl-i isti‘âre bi‘l-kinâye aña taḥyîl-i nağme işbât itmiş. Ya’nî, ‘Urfî zevḳinüñ bir mest bülbülüym ki [...]

Nüshalar:

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî Talat 26, 32^a-60^a

Süleymaniye Kütüphanesi: Halet Efendi Bölümü 727, 1^b-5^a

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi: E.H 1602, 70^a-76^b

b. Kasîde der sitâyîş-i Hazret-i Resûl:**Dibace:**

“Nâzım, ibtidâ erbâbı medh idüp şâniyen kendü ol zümrede uluvv-i himmet u haseb ..? u nesebde akrân ve emşalinden ve sâhet-i feşâhatda çevgân-i belâgat u beyâniyle çâpuksuvâr u turktâz ve me‘ânî-i [...]”

Matla:

İqbâl-i kerem mîgezed erbâb-i himem rā

اقبال كرم ميگزدد ارباب همم را

Himmet neħored nişter-i āri vü ne‘am rā

همت نخورد نيشتر آری و نعم را

“Aşl-i nüşha-i meşhûre kelîme-i ‘arı’ (ārī) yerinde ‘la’ (lā)’dur lâkin kaç nüşha manzûr oldu ‘نیشتر آری و نعم’ (nişter-i āri vü ne‘am) meştûr ve bu nüşha marazı, nâzım degildür zîrâ ki bu ta‘bîr şâniyen vâkı‘ olmuştur. Ba‘zı zann ile tevehhüm itmiş ki [...]”

Makta:

Medh-i to konem girye zi ihlâş ne ez ‘ilm

مدح تو کنم گریه ز اخلاص نه از علم

Ez bütkede çun âverem âhû-yi harem rā

از بتکده چون آورم آهوی حرم را

“Senüñ medhüñi ihlâşdan tekdîr iderüm ve ‘ilmden istemem. ‘İlminüñ müte‘allıkâtı çok olmak sebebiyle ta‘addud u keşret iktizâ ider ki münâfi-i vaħdetdür. Buña binâ‘en nâzım der ki bütħânenen getüreyim âhû-yi ħaremi ki anuñ maķâmı [...]”

Nüshalar:

Mısır Milli Kütüphanesi: Mecâmi-i Türkî Talat 26, 60^a-90^a

Süleymaniye Kütüphanesi: Halet Efendi Bölümü 727, 5^a-11^a

2.16. Sadık Efendi Etba'ından Bir Zat (ö. ?)

Kudemanın mahviyetini gösterir mücessem bir numune mahiyetindeki bu meçhul şârih, tâbi olduğu zatın isminin anılmasını kendi ismine tercih etmiştir. İsmi dahi bağışlamayan meçhul şârih, Urfî'nin kasidelerinden izaha muhtaç gördüğü beyitleri şerh etmiştir.¹⁰

Dibace

“Bu faqir-i ‘adîmu’l-bizâ‘e ba‘zî evkât fâ‘izu’l-berekâtla şâ‘ir-i mâhirâferîñ ‘Urfî-i nezâketâyîñüñ ma‘nâsını terkîm eyledüğü ebyât-i müşkilelerinden bir iki beytine lâyh-i hâtır-i fâtr olan me‘ânî veliyyü’n-ni‘am [...]”

Matla:

Bâ izdihâm-i câh-i to bâlâ-yi lâmekân	با ازدحام جاه تو بالای لامکان
Te'kîd der ‘umûm-i melâ kerd rûzigâr	تأکید در عموم ملا کرد روزگار
Burhân-i dehrsûz-i ‘itâb-i to mîgozeşt	برهان دهرسوز عتاب تو میگذشت
Teslîm der şubût halâ kerd rûzigâr	تسلیم در ثبوت خلا کرد روزگار

“Püşîde degildür ki hükemâ mekânda ihtilâf eylediler ba‘zıları bu‘d, mücerred didiler ba‘zıları cism-i maḥvîñüñ [...]”

Makta:

Dâdend be kıy-i to reheş Hızr u Mesîḥ	دادند بکوی تو رهش خضر و مسیح
Kez dâr-i şifâ-yi kıuds çu merhem-i rîş	کز دار شفای قنس چو مرهم ریش

“Ḥâşıl-i ma‘nâ budur ki ‘Urfî bir gice kendi zûlmeti üzere dâğ-i dil-i dürendîşüñ şiddet-i veca‘ından feryâd u fiğân ile ağladı da merhem-i rîşi dâr-i şifâ-yi kıusdan taleb eyle deyü Hızr u Mesîḥ [...]”

Nüşhalar:

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı: YZ 430 K, 151^a- 195^a

Süleymaniye Kütüphanesi: Reşid Efendi Bölümü 812, 133^b-173^a

¹⁰ Bu şerh, Ozan Yılmaz tarafından yeni harflere aktarılan mecmuada da yer almaktadır: Ozan Yılmaz, *Urfî'nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler*, 382-475.

Ahmed Hulusi Rizeli'nin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 2071 numaradaki *Terceme-i Sergüzeştname-i Urfî-i Şîrâzî* isimli tercümesi, şerh olarak isimlendirilmediği için sadece ismini anmakla iktifa ediyoruz.

3. ŞERH MECMUALARINDA RASTLANAN ŞÂRİHLER

Yukarıda ismini saydığımız şârihlerden başka müstakil bir şerhine tesadüf edemediğimiz fakat şerh mecmualarında isimleri anılan, şerhleri iktibas edilen; çeşitli vesilelerle Urfî'nin şiirleri üzerine kafa yormuş, haşiyeler düşmüş bazı zevat vardır ki isimlerinin geçtiği yerler ve varsa beyit/ler hakkındaki yorumları şöyledir:

3.1. Nev'izâde Ataî (ö. 1045/1635)

XVII. yüzyılın büyük şairlerinden Nev'izâde Ataî'nin de dönemin "abes" tartışmalarına katılmış olduğunu Mustafa isimli bir Urfidân'ın 'abes' kelimesi üzerine söylenen sözleri derlediği mecmuadan öğrenmekteyiz. Bu mecmuada Nev'izâde'nin "abes" kelimesi üzerine şunları söylediği kayıtlıdır:

"[...] Hâzret-i 'İlmiyyede a'yân-i şâbite 'âleminden 'âlem-i şehâdete nüzûluñ hûkmi şebt olunup nüzûluñdan evvel eyyâm-i fetret u dâlâl-i câhiliyyetde muqtezâ-yi hevâ üzere 'ibâdet-i hacet ü şecer 'ilmu'l-lâhda şâbit idi zuhûra gelüp senüñ şeref-i kudûmuñla mürtefi' oldı. *'Efera'eyte men ittehzaze ilâhehu hevâhu [...]* ilâ kavlihi *'[...] tezekkerün'*¹¹ ve'l-hâşıl *'بعث'* (be 'abeş)' <üñ> 'ب' (bâ)'sı, bâ-i ta'diyyedür. Ma'nâ, *'چند بار براہ عبث'* (*Çend bâr be râh-i 'abeş*) dimekdür. Zâ'ide olsa *'صد ره عبث باز تراشیده قلم را'* (Şad reh 'abeş bâz tırâşide kalem râ) dimekle mevzûn ve ma'nâ hâşıl olurdu. Zâ'ide ma'nâsı virilse senüñ hûkm-i nüzûluñ yazılınca niçe kerre *'عبث تراشیده'* ('abes tırâşide) oldı dimenüñ kûbûhı zâhir olduğundan kaṭ'-i nazar-ı mem-dûha şeref mütehaḫḫık olmaz. -mışra': Kalem-i şun'da ḫaṭâ n'eyler. *'بعث'*

¹¹ أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَهُ وَأَصْلَهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ عِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ " أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (Heva ve hevesini tanrı edinen, bilgisi olduğu halde Allâh'ın şaşırtdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünü perdelediği kimseyi gördün mü? Onu Allâh'tan başka kim doğru yola eristirebilir? Ey insanlar! Anlamaz mısınız?) Casiye, 45/23.

(be ‘abes) lafzından ‘tecrübe’ ma’nâsını ahz itmek te’vîl bî-îttâ’ildir ve ‘گذاشتی’ (gozâştî) lafzını ‘geçürdüñ’ dimekle tefsîri, handefermâ-yi Hebannağa ve Bâkıl olduğı gibi ‘bereket-efzâ’ ta’bîrinüñ burüdeti mâye-i irti’ad-ı her mefzûl u fâzıldur. [...]”. (*Mecmû’a-i Şerh-i Ba’zı Kasâid-i Urfî*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3410, 51b-52a; *Mecmû’a-i Nefise ve Ba’zı Ebyât u Kasîde*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912, 133b-134a)

3.2. İsmetî (ö. 1076/1665)

Hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olmadığımız XVII. yüzyıl şairlerinden İsmetî de “abes” tartışmalarına katılarak hayli girift izahlarda bulunmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz “abes” mecmuasında kayıtlı olan izahı şu şekildedir:

“Zât-i Bârî celle ‘azametuhu kâr-i ‘abeşden ve her emrde te’emmül ü tecrübe emşâli simât-i noķşândan münezzeh ve müte’âlî olup bu mezkûrâtdan birini bilâ-te’vîl zât-i Kerîm için işbât itmek küfr-i maķz olmağın kıt’a-i sâlifenüñ zâhiri îcâb-i küfr itdigi bî-şübhedür. Hemân bir vechle te’vîl kabûl idüp itmemesindedür. Pes kıt’a-i sâlifenüñ kâ’ili eger lafz-i ‘عبث’ (‘abes)’den maķhalinde taķrîr ü beyân olunduğı üzere ‘abeş-i ĥaķîķî murâd iderse ol taķdîr üzere ma’nâsı, ‘Gevher-i girân mâye-i zât-i Risâletpenâhuña bu şeref besdür ki ĥadîş-i şerîfüñ olan ‘*Evvelü mâ ĥalaka’l-lâhu rûhî*’¹² mişdâķınca rûh-i muţahharanuñ ĥilķatına irâde-i ezeliyye ta’alluķında maķşad-i aşlî-i rahmet-i ‘âlemiyân olmañ için ‘âlem-i vücûdî teşrîfüñ iken irâde-i ķadîme-i ilâhiyye rûh-i mükerremüñüñ ĥalk u îcâdına ta’alluķ itmekle iķlîm-i ķıdemden gozâr itdiguñ vaķtden sa’âdetle nüzûl ve bi’setuñ hengâmına gelince âbâ vü ümmehâtdan ve sâ’il-i vücûd u zât-i bî-nażîrüñ olmağçün maķşûd-i aşlî olmayan efrâd-i ĥulķuna da irâde ta’alluķ itmişdür, demek olup küfürden ĥalâş olur. El-ĥâşıl, kıt’a-i merķûmenüñ kâ’ili bir vech üzere yâ ĥabî’at terkîb taķammüli olduğı vech-i şer’î üzre murâdını te’vîle ķâdir olmaz ise bilâ-şek ķâfirdür, olursa isâ’et-i edeb itmesiyle mażhar-i lev m ü ‘itâb olur, teķfîr olunmaz. Eger bir ĥarîķ ile te’vîl-i şer’îye ķâdir olmazsa bilâ-şek ķâfirdür.” (*Mecmû’a-i Şerh-i Ba’zı Kasâid-i Urfî*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad

¹² “اول ما خلق الله روحى” (Allah önce benim ruhumu yarattı....)

Efendi Bölümü 3410, 52^a; *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 729, 31^a; *Mecmû'a-i Şerh-i Ba'zı Kasâid-i Urîfî*, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 812, 202^a; *Mecmû'a-i Nefîse ve Ba'zı Ebyât u Kasîde*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912, 134^a)

“[...] Ey Hüdâvend-i Bîçûn! Bu bende-i za'îf-i kem-isti'dâd kim ola ki evşâf-i kerîme-i zâtuñi edâ vü beyâna kâdir ola belki tîrendâz-i hayâ vü edeb işâbet itdüğü murğ-i evşâf-i zâtuñi ya'nî serlevha-i safha-i zamîr itdüğü nu'ût-i zâtuñi evc-i ta'bîrden atup 'aql-i fa'âli bile künhünü beyândan hissemend itmemişdür?” (*Mecmû'a-i Şerh-i Ba'zı Kasâid-i Urîfî*, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 812, 213^a-213^b; Neşâtî, *Şerh-i Müşkilât-ı Ba'z-ı Ebyât-ı Urîfî*, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 521, 8^a; *Mecmû'a-i Nefîse ve Ba'zı Ebyât u Kasîde*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912, 134^a)

3.3. Şeyhülislam Minkarîzâde Efendi (ö. 1088/1678)

Dönemin önemli devlet adamlarından Şeyhülislam Minkarîzâde Efendi, bir akşam yemeğe davet ettiği Neşâtî Efendi'ye “Urîfî'nin bütün beyitleri çözülmüş müdür?” diye sorar. Neşâtî de çoğunun halledildiğini söyler. “Abes” kelimesinin geçtiği beyitin nasıl izah edildiğini soran Minkarîzâde'ye Neşâtî, Ahund-ı Kazvinî ile İsmetî'nin yorumlarını nakleder. Bu yorumları beğenmeyen Şeyhülislam, bu mısranın “istifhâm” ile yorumlanması halinde sıkıntının ortadan kalkacağını belirtir. Bunu duyan Neşâtî çözümü çok beğenir ve kalkıp Şeyhülislam'ın elini öper, şerhinde de bunu özetle ifade eder. Mecmuadaki kaydı şu şekildedir:

“[...] lafz-i 'عبث' ('abes)'i te'vîle ihtiyâc yok istifhâm ile ma'nâ hâşıl olur. [...]” (Neşâtî, *Şerh-i Müşkilât-ı Ba'z-ı Ebyât-ı Urîfî*, Süleymaniye Ktp. Lala İsmail 521, 3^a; *Mecmû'a-i Şerh-i Ba'zı Kasâid-i Urîfî*, 52^b; *Mecmû'a-i Nefîse ve Ba'zı Ebyât u Kasîde*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912, 134^b-135^a)

3.4. Nâbî (ö. 1124/1712)

Klasik Türk Şiiri'nin büyük şairlerinden Nâbî'nin “abes” tartışmasına girişi ise bir hayli ilginçtir. “Abes” mecmuasının câmi'i Mustafa

isimli zat, 1100/1701 yılının Ramazan ayında Halep'e gider ve orada Nâbî ile karşılaşır. Bir sohbet esnasında kendisine Urfî'nin, içinde "abes" kelimesinin de geçtiği, müşkil beyitleri sorulan Nâbî, şunları söyler:

"[...] 'منشى تقدير' (münşî-i taqdîr)'den murâd, levh-i maḥfûzı taḥrîre me'mûr olan melekdür. Bu taqdîrce, 'abeşden küfr lâzım gelmez [...] Ve ba'zı Fursşinâs erbâb-i ma'ârifden istimâ' olundu ki 'abeşbâz bir cins tîz kalemtırâşuñ ismidür. Bu taqdîrce daḥi maḥzûr ref' olur. [...]" (*Mecmû'a-i Şerh-i Ba'zı Kasâid-i Urfî*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3410, 52b; *Mecmû'a-i Nefîse ve Ba'zı Ebyât u Kasîde*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912, 134^a-134^b)

3.5. Etmekçüzâde ve Nazirî (ö. ?)

İsimlerini Murtaza Trabzonî'nin şerhinden öğrendiğimiz Etmekçi-zâde ve Nazirî, dönemin "zurefa-yı selefenden" olup şerh mecmualarında isimleri geçen şârihlerdendir. Trabzonî, Urfî şiirlerini şerh ederken bu iki şârihten istifade ettiğini belirtmesine rağmen bu şerhlerden herhangi bir alıntı yapmaz (Yılmaz 2004: 37, 54, 194).

3.6. Kürkçüzâde (ö. ?)

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız Kürkçüzâde, Neşâtî'nin dahi kendisinden istifade ettiği bir zattır. Neşâtî'nin Kürkçüzâde'nin şerhinden iktibas ettiği kısım şöyledir:

"[...] Bu cevher-i zât âbâma olan ittişâl u ta'alluk cihetindendir sürülmişdür ebr sebebiyle bu dürr egerçi 'سر يم' (ser-i yem)'i. Ya'nî bu benüm zâtumda olan cevher ya'nî dünyâya meyl itmeme babalaruma ittişâl ve ta'alluk şerefündendir. Bu 'دُر' (dür)'den murâd kendüdür ve 'دریا' (deryâ)'dan murâd, âbâdur. Hâşılı egerçi âbâma galebe çaldum ise de anlara ittişâl ü ta'alluk cihetindendir. Meselâ ebr ki deryâdan bir niçe kaçre aḥz eyler ve yine deryâya yağup deḥânbâz olan şadeflere düşüp, dür ḥâşıl olur, ḥaḳîḳate naẓar olunsa, ol dür olan kaçre yine deryâdandur ve "aşındurmak" ebrüñ deryâya vâşıl olup aḥz eyledükde güyâ ki ser-i deryâyı aşındurmuşdur. Hâşılı dür, egerçi isti'dâd cihetiyle deryâya

ğalebe kıldıysa yine deryāya ittişāl ü ta'alluk cihetindendir. [...] (*Mecmû'a-i Şerh-i Ba'zı Kasâid-i Urfî*, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 812, 199b; Neşâtî, *Şerh-i Müşkilât-ı Ba'z-ı Ebyât-ı Urfî*, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 521, 2a.)

3.7. Ebu Sa'id (ö. ?)

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız bu zatın ismini, yukarıda bahsi geçen "abes" mecmuasından öğrenmekteyiz. "Abes" kelimesi üzerine şunları yazdığı kayıtlıdır:

"[...] Beyt-i evvelüñ ma'nâsı taḥrîr ü beyân olunduğı üzere olup beyt-i şânîye merhündür. 'Gevher-i zât-i mükerremüñe bu şeref yeter ki ol gün ki ya'nî ol dem ki 'âlem-i kıdemi geçürdüğüñde 'münşî-i taḳdîr' bu 'âleme şeref-i nüzülün ḥükmünü yazınca.' 'صد ره' (şad reh) dimek keşretten kinâyetdür, ya'nî niçe kerre ḥâmeyi bî-hüde, fâ'idesüz tırâş itmiş ola dimekdür. İmdi fî'l-ḥaḳîḳa 'عبث' tecrübe ile ta'bîr olunmaḳ maḥall-i i'tirâzdur, bî-şübhe 'عبث' kendi ma'nâsınadır." (*Mecmû'a-i Şerh-i Ba'zı Kasâid-i Urfî*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3410, 51b; *Mecmû'a-i Nefîse ve Ba'zı Ebyât u Kasîde*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912, 133b)

3.8. Mansurî Emin Efendi (ö. ?)

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız Mansurî Emin Efendi de aynı mecmuada şu beyti şerh etmiştir:

'Azâb-i düzaḥâşâmân be âteş çun koned Īzed عذاب دوزخ آشامان باتش چون کند ایزد
Meger zi sîne-i âsüdegân endâzed Īşân rā مگر ز سینه آسودهگان اندازد ایشنرا

"Düzaḥ datmış kimesnelere 'azâbı âteş ile niçe ider Cenâb-i Bârî meger âsüde olanların sînesine ata anları. Ya'nî 'aşḳ düzaḥını ve edeb-i ülfet eyleyen 'uşşâḳa Cenâb-i Bârî 'azâb itmek murâd idince ider zîrâ ol 'uşşâḳ âteş içine düşünce zevḳyâb olur meger ol 'uşşâḳı 'aşḳ düzaḥında âsüde vü rāḫat olmuş kimesneleriñ sîne içine ḳoya ol 'aşḳlar daḫi rāḫat olalar ve düzaḥâşâm olan 'aşḳlarıñ rāḫat olmağı kendülere ḡazabdur. Cenâb-i Bârî bu vecihle 'azâb eyleye dimek olur. -Allâhu a'lem bi's-şavâb-" (*Mecmû'a-i Nefîse ve Ba'zı Ebyât u Kasîde*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912, 173b)

3.9. Bolu Müftüsü (ö. ?)

Yine aynı mecmuada ismi geçen bir diğer zat da dönemin Bolu müftüsüdür. Şerh ettiği beyit ve şerhi şudur:

Çerâğ-i mihr nemîmîred ey felek yek şubh چراغ مهر نمی میرد ای فلک یک صبح
Be rüyem er neguşādī deriçe-i bî-dād برویم ار نگشادی دریچه بیداد

“Ey felek eger bir şabâh zulm penceresin benüm yüzüme açmazsañ güneş çerâğı söyünmez zîrâ âh itmezem ki güneşin yüzi âhumuñ dūdından mestür ola ve nûrî zâ’il ola. -Allâhu a’lem bi’ş-şavâb-” (*Mecmû’a-i Neffise ve Ba’zı Ebyât u Kasîde*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912, 174^a.)

4. ŞERHİ BELİRLENEMEYEN ŞÂRİHLER

Yukarıda ayrıntılı olarak verdiğimiz listede Urfî-i Şîrâzî’nin manzumelerini şerh eden on altı şârihi, şerh mecmualarında şerhlerine tesadüf ettiğimiz zevatı ve şerhlerinin bulunduğu kütüphaneleri belirttik. Bunun dışında biyografik kaynaklardan öğrendiğimize göre Ahmed Sabîh¹³ ve Hakîm Seyyid Mehmed Efendi¹⁴ de Urfî’nin şiirlerini şerh etmişler. Bursalı’nın beyanına göre Ahmed Sabîh Urfî’nin *Divan’ına* (1333: II-2/286);¹⁵ Hakîm Seyyid Mehmed Efendi ise Urfî’nin kasidelerine şerhler yazmıştır (1333: II/142).

¹³ İstanbul Kumkapı’da doğan Ahmed Sabîh’in doğum tarihi net değildir. Babasının adı Kumkapılı Hacı Hüseyin; biraderi ise müneccimbaşı ve müderris olan Abdullah Efendi’dir. Küçük yaştan itibaren iyi bir tahsil görmüştür ve elsine-i selasede şiir yazacak kadar Arapça ve Farsça’ya vakıftır. Nakşibendî şeyhi Tokatlı Muhammed Emîn Efendi’nin müritlerinden olan Ahmed Sabîh, 1198/1789 senesinde vefat etmiştir. Mezarı Üsküdar’dadır (Süreyya 1996: V/1409-1410; Bursalı 1961: II-2/286).

¹⁴ Asıl adı Mehmed olan Seyyid Hakîm’in doğum tarihi net olmamakla beraber İstanbul’da doğmuştur. Babası Gedikpaşa Mahallesi Camii imamı Bıçakçızade Seyyid Halîl Efendi’dir. Dönemin önemli zatlarından Arapça ve Farsçayı talim etmiştir. Hat sanatı ile de meşgul olan Seyyid Hakîm, nesih ve sülüsü İsmail Efendizade Abdullah Efendi’den meşk etmiş, icazetini Suyolcuzade Mehmed Necîb Efendi’den almıştır. Çeşitli devlet memurluklarında bulunmuş 5 Recep 1184/25 Ekim 1770 tarihinde vefat etmiştir (Poyraz 2008: 11-22).

¹⁵ *Ahmed Sabîh Divanı’nı* doktora tezi olarak hazırlayan Vicdan Özdingiş, Ahmed Sabîh’in hayatını araştırırken *Osmanlı Müelliflerini* görmüş -hatta metnini dahi tezine

Şu ana kadar tespit edebildiğimiz şerhlerin hiçbirisi bu zatlara ait olmasa da -aşağıda ayrıntıları ile açıklanacak olan- şârihi belli olmayan şerhlerin ikisinin bu zatlara ait olması, ihtimal dahilindedir. Nitekim *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kataloğu*'nu hazırlayan Fehmi Edhem Karatay (1961), söz konusu kütüphanede Revan Bölümü 1906 numarada kayıtlı bulunan 310 varaklık *Şerh-i Divan-i Urfi*'nin Bursalı'dan hareketle Ahmed Sabîh'e ait olabileceğini ifade eder (1961: II/83).¹⁶ Fakat Fehmi Edhem Karatay, bu eseri müstakil bir eser zannetmektedir. Oysa bu eser bir mecmuadır ve bu mecmuanın 1^b-29^b varakları arasında Rodosîzâde'nin kaside şerhleri; 221^b-310^b varakları arasında -sebebini aşağıda ayrıntılı olarak belirttiğimiz üzere- Neylî'ye ait olabileceğini düşündüğümüz *Divan* ve *Sakiname* şerhi; 221^b-310^b varakları arasında ise Urfi'nin gazeliyatının sondan eksik şerhi bulunmaktadır. Gazellerin şerhine çoğu zaman divan şerhi denmesinden hareket ederek müellifi meçhul bu son eserin (221^b-310^b), *Osmanlı Müellifleri*'nde "Şâ'ir-i şehîr Urfi'nin divanını şerh eylediği" kayıtlı olan Ahmed Sabîh'e ait olabileceğini tahmin ediyoruz. Bu bir tahmindir ve hiç şüphe yok ki eser üzerine ayrıntılı bir çalışma yapılırsa şerhteki malzemeden ve üsluptan şârihine dair malumatlar elde edilebilir.

Boşta kalan tek hacimli eser olması bakımından da Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1154 numarada bulunan 142 varaklık eserin, Hakîm Seyyid Mehmed Efendi'ya ait olma ihtimali bulunmaktadır.

5. ŞÂRİHİ BELİRLENEMEYEN ŞERHLER

Bu saydığımız şerh ve şârihlerden başka müellifi henüz tespit edilemeyen, bazısını sadece tahminlerle nispet edebildiğimiz şerhler de mev-

tamamen aktarmış- olmasına rağmen Bursalı'nın "*Şâ'ir-i şehîr Urfi'nin divanını şerh eylemiştir.*" ibaresini atlamış, Ahmed Sabih'in eserleri kısmında dahi söz konusu bu şerhi anmamıştır. bkz. Vicdan Özdingiş, *Sabîh Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni* (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1998, 10, 15.

¹⁶ Şunu ifade etmek gerek ki Fehmi Edhem Karatay, bu eseri dibacede şârihi yazılı olmayan ve Mustafa Paşa'ya sunulmuş müstakil bir eser olarak görmekte, Mustafa Paşa'ya verilmiş olmasından hareketle eserin Ahmed Sabih'e ait olabileceğini ifade etmektedir. Oysa bu eser müstakil bir eser değil bir mecmuadır ve eserin başında yer alan dört kaside şerhi de Rodosîzâde'ye aittir. Daha sonra gelen kısım Urfi'nin kaside ve gazellerinin şerh edildiği farklı iki eserdir.

cuttur ki bu eserlerin sayısı beştir. Söz konusu şerhlerin kime ait olduğunun tespitini zorlaştıran unsur, bu şerhlerin baştan ya da sondan eksik olmasıdır. Bunun yanı sıra müstensihlerin dönemin iyi bilinen eserlerini istinsah ederken bunların kime ait olduğunu belirtme gereği duymamaları, telifin hangi yazara ait olduğunun tespitini imkansız kılmaktadır.

5.1. Şerh-i Divan-i Urfî

Urfî-i Şîrâzî'nin divanının şerh edildiği ve müellifi henüz meçhul olan bu eserin iki nüshası bulunmaktadır. Bunların ilki Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Bölümü 519 numarada kayıtlıdır ve 196 varaktır. Bu nüsha Halifezâde İsmail Şakir¹⁷ tarafından yazılmıştır ve yazımı 18 Rebiülevvel 1166/23 Ocak 1753 Cumartesi günü ikindiden önce bitmiştir. Müellifine dair hiçbir bilgi bulunamayan bu şerh, tamdır.

Bu şerhin bir diğer nüshası ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Bölümü 1906 numarada kayıtlı 310 varaklık bir mecmuanın 30^b-220^b varakları arasında bulunmaktadır. Bu mecmuanın başında Rodosîzâde Muhammed Efendi'nin üç kasidesinin şerhi mevcuttur (1^b-28^b). Dördüncü kaside şerhinin dibacesi mevcut olmasına karşın metnin yazılı olduğu varaklar kopmuştur (29^b). Rodosîzâde'nin kaside şerhlerini müteakip söz konusu divan şerhi gelmektedir ki 30^b varağından başlamakta 220^b'de bitmektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi eser üzerine ayrıntılı bir çalışma yapılırsa şerhteki malzemeden ve üsluptan şârihine dair malumat elde edilebilir. Fakat biz, bu eserin hem Mısır'daki şerhle aynı beyitle başlayan olmasından hem de dibacesinin oldukça ağdalı bir Arapça girişle başlamasından hareketle Neylî'ye ait olabileceğini tahmin ediyoruz. Zira Neylî, "Arapça ilimlerde öne çıkmış", "Arapça tasnifat ve telifat, haşiye ve fıkıh konusunda altmışa yakın" eser vermiş bir zattır (Erdem 2005: 10-11). Bu tahminimizin doğruluğu/yanlılığı Mısır'daki şerhin görülmesi ile ortaya çıkacaktır.

¹⁷ Eserin zahriyesinde bir başka yazı ile "Bâ hatt-i Çmârîzâde İsmâ'îl Efendi" yazılıdır.

Dibace:

“Elḥamdulī’l-lâhi’l-lezī muḥyini min tevātiri ne’mā’ihi ve tedvīnihi kavā’ide’l-Fursi bi keremihi ve elṭāfihi ve’s-şalātu ve’s-selāmu ‘alā Rasūlihi Muḥammedin seyyidi’l-‘Arabi ve’l-‘Acemi ve ‘alā ālihi ve aṣḥābihi [...].”¹⁸

Başı:

Ey metā‘-i derd der bāzār-i cān endāḥteī ای متاع درد در بازار جان انداخته
Gevher-i her sūd der ceyb-i ziyān endāḥteī گوهر هر سود در جیب زیان انداخته

“Ey şol dillere merkūz olan, derd metā‘ını cān bāzārında bıraḳmışsın zīrā bu cān bāzārındur bunda metā‘-i derd alınur. Pes ‘درد’ (derd)’den murād, maḥabbetu’llāhdur. Her fā’idenüñ gevherinde ziyān yaḳasında bıraḳmışsın. [...].”

Sonu:

Ki gülgeşt-i āteş konem çün Ḥalīl که گلگشت آتش کنم چون خلیل
Şevēd şu‘le fevvāre <çün> selsebīl شود شعله فواره <چون> سلسبیل

“Ḥazret-i Ḥalīl gibi gülgeşt-i āteş eyleyem şādırvān şu‘le ola çün selsebīl gibi. Ḥāfız’uñ “گلگشت مصلا را” (gülgeşt-i muşallā rā) deyü āsāyişde vāḳı‘ olur Şīrāz’da bir müferreḥ seyrāngāh imiş ‘Urfī daḥi [...].”

5.2. Şerh-i Gazeliyyat-ı Urfî

Urfî-i Şīrâzî’nin gazellerinin şerh edildiği müellifi meçhul bu eser Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Bölümü 1906 numarada kayıtlı mecmuanın 221^b-310^b varakları arasında bulunmaktadır. Bu şerhten önce ilkin Rodosîzâde Muhammed Efendi’nin kaside şerhleri (1^b-29^b) ve akabinde ise bizim Neylî’ye ait olduğunu tahmin ettiğimiz divan şerhi (30^b-220^b) gelmektedir. Söz konusu bu gazeliyat şerhi, ^ا (elif) revili gazellerin şerhi ile başlar (221^b), ^د (dâl) revili gazellerin ilkinin şerhinde biter (310^b).

¹⁸ Bu dibace Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi R. 1906’daki nüshada yoktur.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere gazellerin şerhine ekseriyetle divan şerhi de denmesinden dolayı müellifi meçhul bu şerhin Ahmed Sabîh'e ait olabileceğini düşünüyoruz. Şerhin bir başka nüshası bulunması halinde şerhteki malzemeden ve üsluptan hareketle şârihine dair daha nesnel malumatlar elde edilebilir.

Başı:

Tuħfe-i merhem negîred sîne-i efgâr-i m̄a تحفه مرهم نگیرد سینه افگار ما
Sāye-i gül ber netābed gūşe-i destār-i m̄a سایه گل برنتابد گوشه دستار ما

“Bir tuħfe merhem aħz eylemez bizüm mecrūħ olan hāḫırımız gülüñ gölgesi bizüm destārımız gūşesi üzere yaldamaz. Bir ādem başına gül şoħmaq, feraħdan nāşīdūr biz de ise şādīlik müyesser degildūr dimekdūr. [...]”

Sonu:

Merev be medrese k'āncā ḫired müvesvis şod مرو بمدرسه کآنجا خرد موسوس شد
Der ān maḳām şinīdem ki zer heme mis şod در آن مقام شنیدم که زر همه مس شد

“Medreseye gitme ol maħalde ‘aql vesvese idici olur. Ol makāmda ya'nī ol medresede iştīdüm ki altun dükeli baḫır olur. İ'tiḳādātī 'ālemüñ i'tiḳādından maḳbūl olduđı cümleñüñ ma'lūmudur. [...]”

5.3. Şerh-i Kaside-i Urfî

Urfî-i Şîrâzî'nin kasidelerinin, na'at ve tevhid içerikli terkiib-i bendlerinin şerh edildiği 142 varaklık bu şerh, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1154 numarada kayıtlıdır. Eserde ne bir itmam tarihi ne müstensih ne de müellif ismi geçmektedir. Hatta eserin ortalarına doğru metnin şerh kısmının sonradan doldurulmak üzere boş bırakıldığı görülmektedir. Zannediyoruz ki buna sebep, eserin iki renk mürekkeple yazılmasıdır. Kolaylık olsun diye önce şerh metnine boşluk bırakarak beyitleri surh mürekkeple yazan müstensih, daha sonra şerhi tamamlamaya fırsat bulamamıştır. Şârihini tahmin edemediğimiz tek bir hacimli

şerhin geriye kalmasından dolayı, bu şerhin Seyyid Hakîm Mehmed Efendi'ye ait olabileceğini düşünmekteyiz.

Başı:

İqbāl-i kerem mīgezed erbāb-i himem rā اقبال کرم میگزدد ارباب همم را

“Keremüñ teveccühi himmet şāhiblerini ışıırır. Ya'nı bir kimse ğayrı kimseye ihsān eyledüğü zamānda ol ğayrı kimse ihsān mu'āmelesinde şenā ider ammā ihsān, himmet şāhiblerini ışıırır ve daħi kabūl itmezler. [...]”

Sonu:

Zi maħzen-i ħuredet rīziş-i cevāhir-i medħ ز محزن خردت ریزش جواهر مدح

Senüñ 'aħluñ maħzeninden medh-i cevāhirüñ rīziş-i

Be ceyb-i dāmen-i arz u semā mübārek bād بجیب دامن ارض و سما مبارک باد

Arz u semā dāmeninüñ ceybine mübārek olsun.”

5.4. Kaside-i İlmıyye Şerhi

Müellifi meçhul kaside şerhlerinden ilki Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3410 numaranın 1^b-8^b varakları arasında bulunmaktadır. Sultan III. Ahmed'e (taht yılları 1703-1730) sunulan ve uzun bir dibaceye sahip olan bu risalede, şârihe dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Dibace:

“Elħamdu li'l-lâhi Rabbi'l-âlemîn ve's-şalātu 'alâ nebiyyihi Muħammedin Seyyidü'l-Mürselîn ve 'alâ âlihi ve şaħbihi ecma'in. Ve ba'de, bir dem-i ħareme bir vaķt-i sa'adet-ķarîne şeref [...]”

Başı:

Ey murtefi' zi nisbet-i zāt-i to şān-i 'ilm ای مرتفع ز نسبت ذات تو شان علم

Kilk-i guherfeşān-i to raķbu'l-lisān-i 'ilm کلک گهر فشان تو رطب اللسان علم

“ ‘ای’ (ey) harf-i nidâdur münâdâsı ta‘zîm nüktesi kaçdıyla maḥzûfdur. ‘رطب اللسان’ (raṭbu’l-lisân) vaşf-i terkîbîdür ve ‘Arabî’dür ziyâde zıkr-i cemîleden kinâyedür. ‘مرتفع’ (mürtefi) daḥi ‘Arabî’dür [...]”

Sonu:

Eyledim çünkü böyle şerḥ-i bedî‘

Κullanup anda naḥv ile şarfi

Didi târiḥini bir ehl-i beyân

Hele şerḥ-i kaçîde-i ‘Urfî

5.5. Şerhu Ebyati min Şî’ri Urfî fî Medhi’n-Nebî

Pek çok şârihin şerh ettiği kasidelerin başında gelen ve dönemin şair ve şârihlerinin üzerinde hayli münazaralar yaptığı; “İkbâl-i kerem...” diye başlayan na’at-i şerifin şerhi olan ve elimizdeki bütün şerhlerden farklı bir şerh de *Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*’nda kayıtlıdır (1990: III/8). Baş kısmı eksik olan bu şerhte, şârihe dair bir malumat bulunmamaktadır.

Başı:

Takdîr be yek nâḳe nişânîd du maḥmil

تقدير بیک ناقه نشانید دو محمل

“ ‘تقدير’ (takdîr)’den murâd, tecellî-i irâde-i ezeliyye-i ilâhiyyedür. [...]”

6. KATALOGLARA YANLIŞ KAYDEDİLEN ŞERHLER

Yukarıda ifade ettiğimiz isimler dışında kütüphane kataloglarına kayıtlı başka şârihlerin de isimlerine tesadüf edilmiştir. Bu eserleri incelediğimizde bazı isimlere atfedilen şerhlerin kütüphane kataloglarına bir vesile ile yanlış kaydedildiğine şahit olduk. Pek çok bilim adamını da yanılarak ilmî çalışmalarda yanlış bilgilerin tekrar edilmesine sebep olan bu hatalı kayıtları, literatüre katkıda bulunmak niyetiyle burada düzeltmek istiyoruz. Bu kayıtların ilki, yazmalar.gov.tr’nin Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman Kitaplığı numara 42’deki Urfî şerhini, Salahî Abdullah Uşşakî’ye atfetmesidir.¹⁹ Söz konusu eseri incelediğimizde eserin Him-

¹⁹ Ozan Yılmaz da YKB Sermet Çifter Kütüphanesi 193/2 numaradaki şerhi katalogdaki kayıta binaen bu zata ait gösterir fakat o eser de Himmetzade’ye aittir. bkz. Ozan Yılmaz, “Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü”, *TALİD*, C.5, S9, 2007, s.291.

metzâde Abdî'ye ait olduğunu gördük. Aynı internet sitesindeki ikinci hatalı kayıt, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Bölümü 1906 numarada kayıtlı 310 varaklık şerh ile aynı kütüphanenin Harem Köşkü Bölümü 816 numarada kayıtlı 330 varaklık şerhin Ahmed Sabîh adına kayıtlı olmasıdır. Oysa bu şerhlerden ilkinin müellifi henüz belli olmayıp ikincisi ise Dervîş Ömer Nüzhet Efendi'dir. Yine aynı sitede bir başka hatalı kayıt ise Mustafa Paşa'ya atfedilen kayıttır. Bu hata ise *Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'ndan kaynaklanmaktadır. Kataloğu hazırlayan/lar, Rodosîzâde'nin ismini belirtmediği ve Mustafa Paşa'ya sunduğu kasidenin dibacesinden hareketle eseri Mustafa Paşa'ya hamletmişlerdir (1990: III/60).

Bunların dışında yine İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Kataloğu, Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3636, 3064, 3059, 3074 numaralardaki Urî şerhlerini Muhammed Mecdî'ye ait göstermektedir. Fakat söz konu eserleri incelediğimizde bu şerhlerin Rodosîzâde ve Neşâtî'ye ait olduğu görüldü. Hataya sebep ise eserin 24^a varağına kurşun kalemle yazılmış olan "*Li-Muhammed Mecdî-i Edirnevî 1085*" ibaresidir. Oysa bu şerh Rodosîzâde'nin şerhidir, Mecdî Efendi'ye ait bir şerhten henüz haberdar değiliz. Belli ki diğer nüshalar da bu ibareden hareketle kataloğa hatalı kaydedilmiştir. Yine İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912 numaradaki *Şerh Mecmuası*'nın 3^b-129^a varakları arasındaki Tellizâde Vehbî'ye ait *Divançe-i Urî-i Şîrâzî* isimli eser, kütüphane kayıtlarında *Gülîstan Dibacesi Şerhi* olarak kaydedilmiştir. Bu hataya sebep ise söz konusu eserin 3^a varağına Arap harfleri ile yazılmış *Gülîstan Dibacesi Şerhi* ibaresidir.

Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 369 numarada kayıtlı *Şerh-i Gazeliyyat-ı Urî* isimli eser, kataloglarda Tilkezâde Mehmed b. İbrahim ismine kayıtlıdır. Oysa bu eser Tellizâde Vehbî'ye aittir ve kataloglara yanlışlıkla Tilkezâde diye kaydedilmiştir. Nüzhet'lerin karıştırılıp da Üsküdarî Nüzhet'e atfedilen şerhlerin tamamı Urfalı Ömer Nüzhet'e aittir.²⁰

Fehmi Edhem Karatay'ı referans olarak (Karatay, 1961: II/84.) Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazinesi 1602 numaradaki şerh mecmuasını

²⁰ Bu kayıtlar pek çok bilim adamını da yanıltmış, çalışmalarda bu yanlış bilginin tekrar edilmesine sebep olmuştur.

Mesnevîhan Kâmî Efendi'ye (ö. 987/1579) veya Kâmî-i Edirnevî'ye (ö.1136/1724) atfedenler bulunmaktadır. Fakat söz konusu bu eseri incelediğimizde, bunun sadece bir tahmin olduğunu ve şerhin hiçbir şekilde Kâmî isimleri ile alakası olmadığını, aksine buradaki şerhlerin Rodosîzâde Muhammed ve Nurullâh Harezmi'ye ait oldukları görüldü. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 957 numaradaki *Şerh-i Nevruzîyye*'nin de Kâmî'ye ait olmadığı, Rodosîzâde'ye ait olduğu belirlendi.

SONUÇ

Şu ana kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla Türk edebiyatında Urfî-i Şîrâzî'nin şiirlerini şerh etmiş 25 şârih bulunmaktadır. Bunlar; Tellizâde Vehbî, Neşâtî, Adnî Dede, Abdurrahman Abdî, Sahaf Ahmed Rüşdî, Rodosîzâde Muhammed, Himmetzâde Abdî, İsmail Hakkı Bursevî, Arpaeminizâde Sâmî Efendi, Neylî, Ömer Nüzhet, Müstakimzâde Süleyman Saadeddin, Yanyalı Süleyman, Trabzonî Murtaza, Sâdık Efendi Etbâ'ından bir zât, Nev'izâde Ataî, İsmetî, Şeyhülislam Minkarîzâde, Nâbî, Etmekçizâde Nazîrî, Ebu Saîd, Mansurî Emîn Efendi, Bolu Müftüsü'dür. Ayrıca biyografik kaynaklarda Ahmed Sabîh ve Hakîm Seyyid Mehmed'in de Urfî'nin kasidelerini şerh ettikleri kayıtlıdır fakat şu an için hangi eserlerin onlara ait oldukları tespit edilememiştir. Bunların dışında şerh mecmualarında mevcut 5 ayrı şerhin de müellifi tespit edilememiştir. Böylece toplamda Urfî'nin şiirleri 32 farklı şârih tarafından şerh edilmiştir. Bu da Mesnevî'den sonra şiirleri üzerine en çok şerh yazılan Fars şairinin Urfî-i Şîrâzî olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim (Haz.) (1985), *İsmail Belîğ, Nuhbetü'l- Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l Eş'âr*, Ankara: AKMY.
- BABACAN, İsrail (2012), *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebki-Hindi*, Ankara: Akçağ Yay.
- BALTACI, Halil (2000), *Ahmed Neylî Efendi ve Fazlu'l-Vehbî Adlı Eseri* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- BAYRAM, Ömer (2000), *Himmetszâde Abdî ve Gencîne-i İ'câz İsimli Mesnevîsi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Fatih Üniversitesi SBE.
- BİLGİN, Emrah (2016), *Devhâtü'l-Meşâyih ve Zeylleri* (İnceleme- Tenkitli Metin-Dizin). (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- BİLKAN, Ali Fuat (2009), "Sebki-Hindî". *DİA*. İstanbul, XXXVI/253-255.
- BROWNE, Edward G. (1959), *A Literary History of Persia I-IV*, Cambridge: University Press.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1333), *Osmanlı Müellifleri I-III*, İstanbul.
- CUNBUR, Müjgan (2002), "Abdî Paşa". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Ankara: AKMY, I/27.
- ÇALDAK, Süleyman ve Kazım Yoldaş (Haz.) (2000), *Neşâtî, Şerh-i Müşkilât-i Bazı Ebyât-ı 'Urîfî*, Malatya: Kubbealtı Yay.
- ÇALDAK, Süleyman (2005), "'Urîfî-dânlar Arasında 'Urîfî'nin Bir Beytinde Geçen 'Abes' Kelimesi Üzerine Tartışmalar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, S.1, Elazığ, 71-84.
- DERİN, Fahri Çetin (2009), *Abdurrahman Abdî Paşa Vekayi-nâmesi*, İstanbul: Çamlıca Yay.
- EKİCİ, Hatice (2006), *Sahhaf Rüşdi ve Divanı'nın Tenkitli Metni* (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi SBE.
- ERDEM, Sadık (2005), *Neylî ve Dîvân'ı*, Ankara: AKMY.
- GÖRE, Zehra (2004), *Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri* (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- GÖZİTOK, Mehmet Akif (2017), *Tellizade Vehbî ve Urîfî-i Şirazî Divanı Şerhi* (İnceleme-Tenkitli Metin) (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi TAE.
- İPEKTEN, Haluk (1973), *Nâilî-i Kadîm Hayatı ve Edebî Kişiliği*, Ankara: AÜEFY.

- KARABEY, Turgut ve Mehmet Atalay (1999) (Haz.), *Neşâtî: Şerh-i Bazı Kasâid-i 'Urfî, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.*
- KARAKAŞ, Mahmut (2012), *Bir Mutasavvıf Şair Ömer Nüzhet ve Eserleri, Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.*
- KARATAY, Fehmi Edhem (1961), *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Kataloğu I-II, İstanbul.*
- KAYA, Bayram Ali (1998), *Neşâtî, İstanbul: Şule Yay.*
- KILIÇ, Atabey (1994), *Ahmed Neylî Divanı* (Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi SBE.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1934), *Dîvan Edebiyatı Antolojisi, İstanbul.*
- KUTLAR, Fatma Sabîha (1996), *Arpaemîni-zâde Sâmî Dîvânı: Tenkitli Metin-İnceleme-Özel Adlar Dizini I-II* (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Mecmû'a-i Nefîse ve Ba'zı Ebyât u Kasîde, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3912.*
- Mecmû'a-i Şerh-i Ba'zı Kasâid-i Urfî, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3410.*
- Mecmû'a-i Şerh-i Ba'zı Kasâid-i Urfî, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 812.*
- Mecmû'a, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 729.*
- Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmanî I-VI*, (Haz. Nuri Akbayır), İstanbul: Tarih Vakfı Yurdu Yay.
- Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu (1870-1980) I-III, Mısır 1990.*
- NAMLI, Ali (2001), *İsmâil Hakkı Bursevî (Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı), İstanbul: İnsan Yay.*
- NEŞÂTÎ, *Şerh-i Müşkilât-ı Ba'z-ı Ebyât-ı Urfî, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 521.*
- OCAK, Fatma Tulga (2002), "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Divan Edebiyatı ve Sebki Hindî", *Türkler I-XXI*, Ankara, XI/733-741.
- OKUMUŞ, Ömer (1989), "Hind Üslûbu (Sebki Hindî)", *Fen-Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, Erzurum, S.17, 107-117.*
- Osmanzâde Hüseyin Vassaf (2011), *Sefîne-i Evliya I-V*, (Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi.
- ÖZCAN, Nuri (1988), "Abdî, Himmetzâde", *DİA, I/74.*

- ÖZDİNGİŞ, Vicdan (1998), *Sabîh Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, (Doktora Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.
- POYRAZ, Yakup (2008), *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma* (İnceleme-Metin) (Doktora Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE.
- TARLAN, Ali Nihat (1944), *İran Edebiyatı*. İstanbul.
- TOKER, Halil (1996), "Sebk-i Hindi (Hind Üslubu)", *İlmi Araştırmalar*, II, 141-150.
- TOPRAK, Sengül (1998), *Neşati'nin Şerh-i Kasa'id-i Örfi'si* (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi SBE.
- YILDIRIM, Ali (1999), "Rodosî-zâde'nin Kaside-i Nev-rûziyye Şerhi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IX, S.1, 217-239.
- YILMAZ, Ahmet (2006), "Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin", *DİA*, XXXII, 113-115.
- YILMAZ, Ozan (2004), *Urfi'nin Kasidelerine Yapılan Türkçe Şerhler* (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi SBE.
- , (2007), "Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü", *TALİD*, V, S.9, 271-304.
- , (2010), "Şiraz'dan Trabzon'a Sebk-i Hindî Köprüsü: Murtazâ Trabzonî ve Urfî Şerhleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 187, 2010, 139-158.